

Timár Virgil fia

Első rész.

Ebéd a sóti ciszterciták refektóriumában. A feketekötényes, fehérruhás papok együtt esznek a hosszú asztalnál.

Milyen kellemes hely! A tisztára meszelt falak nyugodt, nehéz bolthajtásokban borulnak a boldog evőkre. Csend van, még a levesnél tartanak; csak a mély, mély ablakfülkékben zümmög néhány dongó. Rézsut besüt a nap. Az inas halkán viszi ki a nagy levesestálat. Az első éhséget hamar elverik, az iskola vesződségétől még elborult paparcok lassan kiderülnek. Még a régi, nagy vasfeszület Krisztusa is könnyebbülve nyújtózik a falon.

Dr. Horvát Vince, házfőnök-igazgató – atyai szemű, gyermekképű, ezüstoshajú úr – habozó tekintettel néz végig a rendtársak során. Tudja, hogy amit mondania kell, kényelmetlen lesz a professzor urak füleinek. Galambszívű ember létére a legjobb pillanatot lesi.

A pillanat itt van. Az inas épen a somlaiból töltött, a főurak az új szakácsnét dicsérik, a hitoktató, Szádi Márk, csontos, sovány ember, megfélelmezve gyomorhajáról, enni mert valamely fogásból. Vígan hangzik a Lesinszky Ipoly, vastag történettanár, szokott csámcsogása, füle mögött furcsán táncol az áll alá kötött szalvéta két csücske, mint fantasztikus, fehér szamárfülek. A földrajz tanára, a világias érzelmű Szoboszlai Timót, a Budapesti Hirlapba temetkezik, mintha vendéglőben enne s nem is ismerné a többieket...

Lentebb ül, szerényen, a tiszteletreméltó Timár Virgil. A házfőnök szeretettel nyugtatja meg szemét a legjobb tanár, az igazi szerzetes becsületes arcán. Az alsó tábla már csupa hívekből áll. A kis Bogár Szaniszló, a legfiatalabb, még lelkes pedagóg, most is valami iskolai incidenset tárgyal. A civilek végre, a rajztanár és a tornatanár, a rend alkalmazottai, mindig kész szolgái a felsőségnek...

– Megint leirat a minisztériumból – kezdte a direktor. A szavak oly valószínűtlenül csengtek a fehér, klastromi bolthajtások alatt, a joviális, kedves arcok közt: Leirat a minisztériumból! Régi barátok, akiknek szelleme még mindig itt kóvályog, s szereti nézni látatlan a vidám ebédeket, zavartan húzódnak vissza a fülkékbe az ismeretlen szóra...

– Azoknak sincs odafönn más dolguk, mint hogy firkáljanak – ütötte ki vörös tokáját Lesinszky a papi krágliból. (Fehér nyoma maradt a tokán a kráglinak.)

– Már meg mit akarnak? – kérdezte Szádi Márk, nem titkolt ellenszenvvel a világi, esetleg szabadkőműves hatalommal szemben. – Az internátussal nem bíró középiskolák tanárainak szól... Elrendelik, hogy a növendékeket látogassuk meg a lakásukon. Időnkint jelentést kell tenni a tapasztaltakról.

– Mit? Micsoda?

Lesinszky szája nyitva maradt a fejében – mint egy fekete háromszög egy vörösben, mert a feje is háromszögletű volt. – Ijedten kapott a falat után, amely a szalvétára pottyant.

– Micsoda? Hogy én megvizitteljem a zsidógyerekeket?

Ez volt az általános vélemény is. A ciszterciták előkelő rend, mondhatnám gőgös rend: nem olyan, mint a mizerikordiánusok vagy a ferencesek. Messze külvárosokban tett beteglátogatás, rossz hírű utcák levegője, rosszszagú lakások piszka, előttük ismeretlen. Könyvek között, vagy úri társaságban élnek, a szünidőket külföldi utazással töltik, gazdag földjeik vannak s pincéikben kitünő boraik. Nyugalom és kényelem vezeti életüket. Gőgjük és kényelmük egyformán tiltakozott a miniszter gondolata ellen. Mi

mindennek lehetnek kitéve a kéretlen látogatásokon?

– Úri ember egyáltalán nem megy olyan helyre, ahol nem bizonyos a szíveslátásról – mondta Szoboszlai Timót, összehajtogatva az újságot.

– Egészen mégsem mellőzhetjük a rendeletet – felelt a házfőnök. – Annál is inkább nem, mert csupa szegény diák van itt Sóton. Tessék elgondolni, micsoda helyeken lakhatnak. Erkölcsileg is megbízhatatlan helyeken...

– De mit tehetünk? – vetette közbe Gombos Cirill. – Internátus kellene vagy sok pénz...

– De hát aki a szüleinél lakik: hát az mindig jó hely? – kérdezte Szoboszlai. – Azt pedig nem lehet megtiltani, hogy egy gyerek a szüleinél lakjon.

– S miért nem? – riadt fel Szádi Márk, a hitoktató. – Például itt van a Vágner-fiú...

– Igen tisztességes, derék fiú – mondta csendesen Timár Virgil.

– A jó osztályfő védi a »fiait« – vágott közbe Szádi. – De mennél jobb fiú, annál jobban kéne vigyázni rá... annál kevésbé engedném, hogy anyjánál lakjék... Az anyja a leghírhedtebb személy volt az egész megyében...

Szoboszlai élénk mozdulattal vetette föl gondosan fésült fejét.

– A szép Vágner Lina?

– Á, Márton-lúd az már – szólt Lesinszky.

– Semmi esetre sem olyan nő, akire egy keresztény fiú nevelését bíznam – folytatta a hittanár. – Ez a kor jóra-rosszra egyformán fogékony. A hitnek gyökere gyöngye még: és nem minden levegőben erősödhetik meg...

– Én nem akarom feleslegesen terhelni a kolléga urakat – fejezte be a vitát, asztalt bontva, a direktor. – Csak ahol és amennyiben azt szükségesnek látják az osztályfőnökök...

– És a jelentés? – kérdezte a buzgó kis Bogár Szaniszló.

– Majd félév végén megbeszéljük a jelentés módját.

Átmentek a dohányzóba feketekávéra, és nemsokára parázs ramsli kerekedett. Vendégek is jöttek, egy helybeli klerikális ügyvéd és a plébános; egyre sűrűbb lett a szobában a füst, egyre kékvörösebb a borkedvelő tornatanár arca. A délutáni napfény ferde aransávokat vont a kavargó füstbe, csöndes fényeket villantott föl a borospoharak peremén, megfestette a forró fekete páráját. A régi barátok szellemei megint előmerészkedtek a zugokból és a dohányfüst köpenyében lengedezve halkán kibiceltek.

Timár Virgil fölment szobájába. Ő csak ott érezte jól magát, a könyvei között. Bort nem ivott, a kártyát nem szerette. Fülei irtóztak az artikulátlan, kvaterkás diskurzustól. Ottfönn kedvelt latin szentjei vártak rá, a költő Ambrus, a filozóf Ágoston, a szellemes, urbánus Jeromos. Mellettük elfeledte a Lesinszky öblös hangját, a Szádi Márk irigy, papi pletykáit, a Szoboszlai megvető abbéfövényeskedését. Milyen messze volt ő minden rendtársától... és mégis csak itt tudott élni a klastromban. A szerzetesi élet legnagyobb áldása nem az együttélés, hanem a különélés szabadsága, a cellába-vonulás nagy lehetősége. A rendházban nem uralkodott a testvériség szelleme: rejtett kis civódások, lappangó ellenszenvek és féltékenységek hálói feszültek celláról-cellára; de Timár Virgilt mindenki megszokta semlegesnek tudni. A rendtársak szívesen adták meg egymásnak azt a szabadságot, amit maguknak is megkívántak. S Timár ártalmatlan volt, nem sok vizet zavart.

– Igazi szerzetes – mondták, és szelíden gúnyos tisztelettel nézték, mikor, fölhajtván a tejszínes kapucinert, fölment szobájába.

A szerzetesi cellára itt csak az imazsámoly emlékeztetett, polcán, a breviárium mellett, kis vázában egyszerű virágok hervadtak. A bútorzat régimódi úriszobáé volt, plüss karszékek, kissé sablonos íróasztal.

A falakon régi olasz mesterek képeinek reprodukciói, melyeket itáliai útjaiból hozott haza Timár. A könyvespolcon Aquinói Tamás Summájának szép, chagrinkötésű kiadása, s a földön, a falhoz támasztva, a Bollandisták néhány óriás, folio kötete, Zirchről, a rend könyvtárából valók. Timár olvasni kezdett, de hamar abbahagyta és az ablakhoz ment.

Az ablak a rendház nagy kertjére nyílt, hatalmas, régi fákra, melyek nyaranta a szobát kellemes félhomályba borították. Timár szórakozottan nézett ki az olvadozó napfényfoltokra, a lombok s utak közé. Különös dolog! Valahányszor rendes napibeosztása csak a legcsekélyebb mértékben is meg volt zavarva, – akár látogatót várt, akár szokatlan helyre kellett mennie – mindjárt az egész napját vesztette el. Mintha gondolatát lefogták volna ebbe a nyugós életbe! Megbénultak a lelke szárnyai... Nem szállhatott többé olvasmányaival a régi szentek pusztái, barlangjai felé, vagy a teológiai gondolatrendszerek matematikailag kimért és mégis misztikus palotáiba. Világtól elszokott csigaéletének, finom, érzékeny magányosságának eredménye volt ez. Most mégis elhatározta, hogy elmegy a Vágner-fiú lakására, s ez az elhatározás egy kellemetlen feladat előtte állásával nehezedett rá.

Elhatározta, maga sem tudta mért. Szerette ezt a fiút, az áhitatos tiszteletet okos gyermekszemeiben, egész lényének friss és szabad fürgeségét. Timár könyvei mellett egészen az iskolának élt. Bár sohasem ereszkedett nagyobb bizalmasságba tanítványaival, azok mindig rajongással tekintettek reá. Kevés emberi viszony van, mely gazdagabb érzelmeket fejtene ki a naiv lélekből, mint a tanár és tanítvány viszonya. S Timárban megvolt a nagy tudósoknak, a celibátus embereinek szent és aszkétikus pederáziája, mely Goethe szerint a nevelés tulajdonképeni ösztöne, a *lélek* fajfenntartásának ösztöne. Tanítványait magához tartozóknak érezte, mintha örökre hozzá volnának kapcsolva azokkal a lélekdarabokkal, amiket nekik adott. (Hisz másoknak sem adott lelkéből, mint nekik!) És érzékeny, naiv prűdériáját épúgy bántotta a kétes származás és környezet, melyből legjobb tanítványa kinőtt, mintha neki magának volna valami folt az életében, valami szégyelnivaló disszonancia.

Oly tapasztalatlan volt ő a világban! Életről, szerelemről, rossz nőkről olyan naiv fogalmi voltak – maga is érezte! Hogyan legyen ő nevelője, életbe vezetője ilyen nagy, majdnem felnőtt fiúknak, ki sokkal kevesebbet látott az életből, mint azok? A kötelesség nyomasztó érzése alatt ezúttal szellemének valami késő kíváncsisága is lappangott. Nyüzsgő kíváncsiság, a Kaland meduza-szemeinek az a babonázó, bénító hatalma, mely a nyugodt, kalandtalan életű emberekre néha váratlan rámered a Holnapból.

Különös emlékek kezdtek lelkébe tolongni... Azt hitte, régen elfeledte őket, maga is meg volt lepetve, hogy emlékszik rájuk... Szavak támadtak föl, amiket szeminárista társaitól hallott, – a közös dormitórium fülledt homályában, hol a serdülés tikkadt vihogásai és ijedt imái rezzentek ki olykor a paplanok alól – szavak, amikre akkor nem is figyelt, *akarva* nem figyelt, amiket mégis olyan jól megjegyzett. Félig értett és tulajdonképpen egészen ártatlan célzások, most már tudta ártatlanságukat, de akkor... akkor nem látszottak ily ártatlanoknak. Akkor mögöttük kísértett az ifjúság minden kísértete.

Miért jutottak ezek a szavak most eszébe? Az ifjúság kísértetei régen elfakultak a tudás és a szentség fényében, csendesen mosolygott már a régi borzadásokon. Fölényesen gondolt az életre, mocskára és csodálatos szenvedélyeire, árnyékos és boldog cellájából. De íme, egyetlen előreérzése e mocskos Élet új érintésének mit hoz ki belőle? Mintha huszonöt év kiesett volna életéből, megint a borzongó, tudatlan ifjú volt, a félszeg kispap, a gyáván kíváncsi, aki alig kezdte meg lelkében küzdelmét az ősi, nyugtot nem hagyó ellenséggel, mindenütt jelenvaló rémmel, az Asszonnyal!

Ó, az Asszony! – Timár Virgil életében alig játszott szerepet ez a lény. Az anyját nem ismerte, hideg üvegből szívta ő a tejet, s egy laposmellű, csontos néember vigyázott rá később, néember csak és nem nő, félig munkás, félig cseléd az apjánál, egy valóságos nemnélküli paraszt. Az apja egy bigott kertész volt, és a kis Jani (mert ez volt a neve, mielőtt új emberré vált a szerzetességben) ott ült naphosszat a kockás ágyások szélén, a porhanyó földön és a szentképeket rakosgatta ölében, amiket jó viseletéért a hittanártól

kapott. Már akkor a szentek ragadták meg a képzeletét, ezek a rejtelmes lények, akik behatoltak az égi tudományba, s csodákat tudtak tenni imájukkal, s mégis alázatosak voltak, mint a gyermekek, s mosolyogva túrték a vértanúság minden szenvedését. Ezek soraiba vágyott az ő gyermekszíve, s elborzadva kérdezte magától, tudott volna-e oly hős lenni, mint ők, s bátor vallomást tenni hitéért a pribékek előtt?

Tizennyéves korában már a kispapok kék ruháját hordta a kis Jani, s első, öntudatlan szerelmei a Szentek Életéből lopóztak szívébe: szent és hős leányok, a gyermek Ágnes, aki nyugodtan adja át magát a hóhérnak, az okos Katalin, aki megszegyeníti a császár bölcseit... Eleven asszonyt alig látott, vagy ha látott is, nem mert rájuk nézni. De titkon megilletődött, ha az Élet és Szerelmek nagy misztériumaira gondolt, Szent Elekre, aki megegyezett házastársával, hogy szűzek maradnak, szent Antalra, akit csodálatos, állati asszonyok kísértettek a pusztában. Ehhez jöttek a dormitórium megsejtett szavai. És később, mikor a *Theologia Moralist* tanulta, ezt a rettenetes könyvet, amilyent csak izgatott barátfantázia tudott kieszelni, utálat és undor töltötte el lelkét.

Ó, ha a *Theologia Moralis* esetei, a szerelem gyóntatószéki kazuisztikájának ez ocsmány példái – ha mindez *valóság*, ha mindez megtörténik, itt történik napról-napra, mellette, közelében, a tanítványa közelében!...

Mi hát az az asszony, micsoda kétértelmű lény, szentségre és mocsokra egyformán született? miből van az asszonyi test, hogy Szűzesség edénye és Utálatosságok eszköze egyformán lehet? Timár Virgil előtt elvonultak a hagiografia összes nőalakjai, a fenséges Ilona, a finom bölcsességű Monica, az előkelő római matrónák, akik Jeromos barátnői voltak... Megállt képei előtt és öntudatlanul elnézte a Raffael madonnájának széles csípőjét, ruhája redőit, a Botticelli angyalainak parázsszemét, a Crivelli szűzének gyengéd tojásarcát. Asszonynevekre gondolt, rendtársainak asszonypletykáira, melyeket itt-ott hallott, amint csipkedték egymást az ebédnél.

És a maga asszonytalan életére gondolt...

Timár Virgil élete, napirendje olyan volt, hogy bátran igazíthatták volna utána órájukat a sótiak, mint a königsbergi lakósok, Kant után. Estefelé, pontosan félhatkor, megjelent a hosszú Xavér-utcán, amely a ciszterciek szőlője felé vezetett. Lassan haladt a hosszú léckerítéseknel, melyek a ferde délutáni napban, vibráló, csíkos árnyékokat hintettek sárgás reverendájára. Himbálva redőzött a nagy férfilábak körül a bő reverenda; fekete papkötényét – tradíció még abból az időből, mikor a ciszterciek földművesrend voltak – el-elkapta a szél.

– Szarka – mondták egymásnak a diákok, ha messziről látták (mert ez volt a fekete-fehér papok neve diáknyelven): és sunyin kapták nyakuk közé a fejüket. De mikor megismerték Virgilt, bizakodóan nyújtották ki újra s mosolygó tisztelettel köszöntek:

– *Laudetur Jesus Christus!*

– *In aeternum* – fogadta Timár, és tovább ballagott. Ha rendtársai jöttek szemben, azokkal némán üdvözölték egymást. Sohsem váltottak szót, sohsem csatlakoztak. Ellenben egy-egy kis diákot gyakran magával vitt egész a szőlőig is, az iskolai dolgokról vagy a rómaiak életéről beszélgetve vele. A szent Makár templománál csöndesen leemelték a kalapjukat s nyugodt léptekkel indultak föl a Makár-hegyének. Ott aztán öszönte egy barackot, körtét, egy-egy gerezd szöllőt talált a fiúnak...

Igy ment ez napra-nap.

De ma Sót lakói meglepetve látták, hogy a szokott alkonyelőtti óra helyett már kora délután megjelenik a léckerítések mentén a Timár Virgil egyszerű alakja. A nap még mérgesen tűzött, a lécek éles árnya tűzfolyót verdesett, a Makár-templom kőszentjei tikkadtan nyújtózkodtak s csavargatták barokk tagjaikat a régi fülkékben, de a fülkék nem adtak még árnyakat nekik. Timár izzadva állt meg s levette

kalapját...

Két kis rókája volt kinn a szőlőben, rókafiak, akiket a vincellér fogott egyszer és Timár fölneveltette vele. Elnézte a kis állatok játékát, amint hancúroztak egy nagy kosárban; furcsa helyzetekbe hemperegtek össze, harapták egymás nyakát, lihegtek nyelvükkel. Timár a Vágner-fiú lakását akarta este fölkeresni, azért ment ma a szőlőbe korábban. De csak nem indult vissza alkonyat felé sem, ott habozott estig a rókafiaknál...

Másnap az iskolában. Timár szórakozottan néz keresztül a tünődő fiatal fejeken. Egyszerre különösnek tűnik fel előtte, hogy ezek itt vannak mind, szőke és barna, úr és paraszt fia, összezsúfolva egy teremben, magyar és sváb gyerek. És mind egy dologra feszítik eszüket, egy gondolatkörben mozgatják fejlődő agyukat, egy életet élnek együtt és ővele hosszú éveken át. A fiai... És mégis, mennyire nem ismeri őket!... És mégis, mindegyiknek megvannak a külön szálai s egy külön élethez kötözik el őket, egy külön körhöz, egy külön családhoz, az ismeretlen és ijesztő Élet külön sejtjeihez, melyek idegenek egymásnak és neki. Mindegyik egy egész más világ jegyese. S az élet sodra egyszer csak meghúzza ezeket a láthatatlan szálakat és elragadja a fiúkat, el egymástól, el tőle, mindegyiket a maga külön köre, a maga titkos rendeltetése felé...

Vágner Pistát nézte. Micsoda kör az, mely ezt a fiút magának reklamálja? Hova megy ez a gyermek, ha haza megy?

Eddig sohasem jutott eszébe kérdeni. Megelégedett avval, hogy a Pista okos, jó tanítvány, hú tisztelettel fogadja minden szavát s ő oly örömmel kísérelheti ennek a fiúnak ébredő eszét, talentumát, mint valami ritka virág kinyílását. Úgy tűnt föl neki, mintha csak addig élne az, amíg ő látja, amíg az iskolában van vagy kirándulásaikon, szeme előtt. Mintha az az idő, amikor nem látja, legfeljebb feladványainak elvégzésére szolgálna. Biztos volt, mint a kertész, hogy virága biztosan, egyformán nő tovább a többivel. Most egyszerre döbrent rá, hogy ennek a kedves fiúnak is megvan a maga külön élete, ki tudja, milyen élet, mely előtte teljesen idegen.

Felszólította a fiút felelni.

– Vágner, fordítsd tovább!

És maga is meglepődött a maga szavától... (Máskor keresztneven szokta nevezni fiait.)

Pista azonban megrezzent, mint aki mély álomból ébred, és nem tudta, hol hagyták abba a fordítást. Timár hökkenve nézte legjobb tanulóját. Csak most vette észre, hogy az arca bágyadt és a szeme tompa, mintha nem aludta volna ki magát. Az egész fiún valami különös szórakozottság ömlött el.

– Mi bajod van, fiam? – kérdezte tőle óra után.

– Semmi – felelt a fiú és sietett eltűnni a játszó gyerekek közt.

A hangjában dac szólt. Szemében dac villant. Dacos elhúzóadás, mely ebben a korban a legokosabb és legjobb fiúkból sokszor oly váratlan kiütözik. Timár eltűnődve nézett utána.

Most már végleg elhatározta, hogy legyőzi vonakodását és meglátogatja délután a fiút.

A Petrezselyem-utca nem tartozott a legjobb hírű helyek közé. A város végén volt, ahol már csak a vásártér következett, a temető és a régi puskaporostorony. Nagy, pruszlikos, ezüstgombos cigánycsapat jött szembe Timárral, zörgő szekerek fojtó port vertek föl. Vánnyadt asszonyok és furcsa lányok álltak a kapukban. Csenevész gyerekek félmeztelen játszottak a fakó fák alatt, ahol az összetiport fekete szeder foltjai maszatolták a port. Egy piszkossárga szálloda öblös kapuja tátongott, be lehetett látni a sivár kocsiszínig. Különös össze-visszaság volt a fakóságban, mintha a kisváros szövetének visszája volna ez.

A papot megbámulták, egy-egy gyerek riadtan köszönt. Alig tudott védekezni egy piszkos kézcsók ellen.

– Kis fiam, melyik a Stirling-ház? – kérdezte egy szurtos kölyöktől, mert Sóton a házaknak még neveik voltak inkább mint számaik.

– Majd én elvezetem! – kiáltott egy másik kis nadrágos s átszaladtak a pap előtt az utca túlsó felére, ahol egy nagy, háromudvaros ház nyúlt vigasztalanul. A kisebb gyerek is jött utánuk, bőgve a krajcárért.

– Kit tetszik keresni? – kérdezte egy nagyocska leány, aki a kapuban ácsorgott.

A pap szinte megrázkódott az undortól, amint belépett az udvarba, mintha egy piszkos folyóba merülne. Ez a ház azok közé tartozott, amelyen minden vidéki metropólisban van egy vagy kettő, valóságos lerakódóhelye a legszó nyomorrétegnek. Valaha a város büszkesége volt, az első nagyszabású bérházépítmény, emeletes és Timár bizonyára jól ismerte volna, ha ismerősebb lett volna abban a városban, ahol már több mint egy évtizede élt. A kisváros eszközei és viszonyai nem engedték meg ily óriási építmény tisztaságban- és rendbentartását s szenny és rendetlenség úgy gyűlt föl évről-évre a sivár hodályban, mint folyóban az iszap. Gazdáról-gazdára ereszkedett a tömb, míg végre a vállalkozó zsidók megunták a küzdelmet karbantartásáért. Ettől kezdve tisztességes ember nem ment többé lakni a Stirling-házba. Az első részben még volt egy bérkocsis, s a kocsikenőcs olajos szaga töltötte az udvart. Az istállót hátul tartották, a harmadik színen, s a lovakat egész nap keresztülvezették a nagy épületen. A sok szegény gyerek örült ennek. A ház belseje mintha folytatása lett volna az utcának. A nyomor kirakodott itt az udvarra, az emeleti gangra, minden ajtó nyitva, veszekedés, gyerekszidás, sírás hallatszott a bűzös zugokból.

– Ilyen helyen lakik a szép Vágner Lina? – kérdezte magában Timár, amint a ferdecipős leányt követte. Homályosan villantak meg emlékében a képek, amiket kurtizánok életéről festettek benne olvasmányai vagy úri lumpolások félfüllel hallott történetei. Bizony több fogalma volt az alexandriai kurtizánokról – szent Antal korában – vagy azokról, akiket Lukianos leír, mint a maga korának és megyéjének híres lányairól. Vágner Linát – akiről tudta, hogy egy előkelő birtokos szeretője volt egykor, aztán Pestre került, írók és művészek közt élt hírhedt életet, míg vissza nem jött a szülőföldjére – selymek és bársonyok között képzelte: a fiú is mindig olyan csinosan, tisztán volt öltözve. És ilyen házban nőtt fel szegény Pista? E lovak és rongyos gyerekek közt?

– Gyóntatni tetszik jönni? – kérdezte egyszerre a ferdecipős lány, amint fölindultak a második udvar lépcsőjén az emeletre: s a kérdés új borzadás volt Timár Virgilnek. Egyszerre észrevette, hogy halálmadárszerű asszonyok jelennek meg mindenfelé a szomszéd küszöbökön, kíváncsiság a részvét álarcában.

– Már a pap is eljött – susogják mindenütt.

És árnyék borul az egész udvarra. Pedig már előbb elborult a nap, de mintha csak most lett volna ez fontos. A sivár gang, a hideg konyhák áporodott szaga, a pattogatott kukoricát majszoló éhes gyerekek, a szomszéd haldoklására kíváncsi asszonyok, mind iszonyú pusztító fénytelenységben maradtak.

S érezte most Timár, döbbenve, hogy ő *pap*. Hogy őt egy felsőbb világ küldötte el ide, hogy ő a lelki vigaszt, az utolsó kenetet jelenti ezekben a nyomorult szemekben. S egyszerre, egy pillanatban, iszonyú szégyen töltötte meg, maga sem tudta, miért? Micsoda gondolatok között is jött ide! Krisztus más szemmel nézett Magdolnára. E bűzös udvar levegőjében nem a bűnt érezte meg, hanem a nyomort. S a bűn nem egy neme-e csupán a nyomornak? Timár végtelen részvétet érzett e szegény világgal. S minden fájt neki, még az a szigor is, amivel reggel a fiúra gondolt, ki dacosan felelt neki, mialatt otthon talán az anyja haldoklott...

S a fiú nyitotta már az ajtót – az egyetlen csukott ajtót az udvarban. A fiú megrezzen, amint tanárát meglátta, s a szemei – fényesek, mint a most öntözött virág – rezzelve néztek rá. Mi minden van egy gyermek szemében? Megrettenés? Vagy öröm? Dac? Vagy alázatosság? Vagy gyermeki hála és bizalom?

– Miért nem mondtad, hogy édesanyád beteg? – kérdezte a tanár.

Miért is nem mondta. Valami különös, alig is tudatos szemérem tartotta vissza, hogy anyjáról szót ejtsen. Akárki előtt is. Mintha sértés volna anyjára már az is, ha mások csak gondolnak is reá. Ne is gondoljanak rá, felejtsek el, hogy van, ne is legyen többé másoknak, mint neki! Dac, düh és titkos, földalatti szégyen – a Stirling-ház levegőjének egész szégyene – egyesültek ebben a büszke szeretetben. *Csak azért is szerette az ő drága, beteg, szép és szeszélyes anyukáját. Szerette, kissé takargató, szégyenlő szeretettel, mely majdnem szerelem volt; sohasem beszélt róla, soha pajtásait nem hívta magukhoz, még azt is eltitkolta, hol laknak.*

Most is különös, vegyes érzések fogták el. Restelte egy kicsit, hogy tanárát a konyhán keresztül kellett vezetnie az egyszobás lakásba, meg is volt egy kicsit ijedve. A konyha kicsi volt, nem főztek benne Lina betegsége óta, Pista szokott ott tanulni. Timár megállott a konyha küszöbén és meg volt lepelve. A piszok és nyomor udvarában rendnek és tisztaságnak egy szigete volt ez. (Pista maga tartott mindent rendben, diákos pedantériával.) Timár halk kérdéseket tett a fiúhoz.

- Hogy van?
- Rosszul.
- Ki van mellette?
- Én magam.
- De te nem lehetsz mindig itt?
- Nem, délután is tanítani járok.
- Akkor kire hagyod?
- A szomszédasszony benéz.
- Orvost hittál?
- Az egyleti orvost.
- Mit mondott?

A fiúnak elcsuklott a hangja. Egyszerre fölzokogott. A melegforrás fölbuggyant a kiszáradt földből. Hetek óta gőgösen tartott magán egy férfi-álarcot, melyet dacos szeretet és naív hiúság tettek az arcára: ő volt a családfő. Most egyszerre lehullott az álarc: most gyermek lett megint, gyermek, aki fél... fél az egyedülségtől. Naív meghatottság fogta el tanára szavaira, minden férfiassága egyszerre elolvadt. Mert érzett egy erősebb barátot, és jól esett végre gyenge lenni. Timár tanácstalanul állott előtte. Oly szívesen lett volna meleg és apai, gyengéd, vigasztaló!... De akadályozta a tanári volta. Mint a vértessvitét a vaspáncél, ha ölelni akar. A szeretet szavait kereste, de csak egy száraz, papi kérdés jött ki az ajakán:

– Meggyónt? – kérdezte a síró fiútól.

Pista, mint akit valami hibán kaptak hirtelen, elnyelte könnyeit. Már mentegetőzni akart, hogy mért nem hitt papot. De ebben a pillanatban egy váratlan hang hallatszott a szobából, hol a beteg feküdt. Váratlan, vidám hang, fütty, csattogás, trilla, mintha egy pajkos inasgyerek ujjongása volna, mintha a bujkáló nap csattantana visszhangot, hogy újra kisütött. Timár csak nézett, hogy kerül ez a hang a Stirling-házba? Pista akaratlan elmosolyodott a könnyein keresztül, s kiömlött, mint egy gyerek.

– Ó, a kanári! tessék elképzelni, azt kívánta, hogy kanárit hozzak...

– Kanárit?

– Igen... tetszik tudni, vigasztalás neki, hogyha kanárit hall... mert régen a nagymamánál szokta hallani... mikor még kislány volt...

Timár úgy érezte, kötelessége néhány dorgáló szót tenni erre a bizalmas csacsogásra. Szép dolog, ha beteg anyját kedves emlékeinek feltámasztásával vigasztalja, de ne felejtse el, hogy a betegek igazi vigasza mégis az Úr szentségének vigasza... Senki sem oly erős, hogy ezt nélkülözhetné: bűnös emberek vagyunk mindannyian. Pista egyszerre elborult megint e dorgálásra, oly hirtelen és őszintén, mint az

április. Hisz éppen ez volt az ő legfájóbb problémája! Mert hitt a pokolban és az Istent odafönn úgy képzelte, mint egy szigorú paptanárt, aki megszabott törvények, fegyelmi szabályok szerint ítélkezik. A megbánás is érvénytelen talán, ha nincs elkönnyelve a gyónócédulán... De hogy hívjon papot? Halál színét-szagát hozza ahhoz, aki úgy fél a haláltól? Síkos olajakat, a latin szavak temetőcsengését? Pap még nem jött úgy a Stirling-házba, hogy nyomában ne kullogott volna a csontos hóhér. (És amit nem mert bevallani Timárnak, nem volt biztos, hogy anyja milyen szeszélyben lesz, hogy akarja-e majd látni a papot? mert nem volt valami nagy templombajáró.) Virágokat hozott, kanári madarat, de ezalatt folyton nyomasztá valami furdalás: mert iszonyú kemény az Istennek rendje. (Hátha a fiú kímélő gyengeségéért az anya bűnhődik, abban a világban, melyből nincsen visszatérés?)

Mennyit szenvedett Pista ilyeneken! Egy pillanatig megint lesújtotta mindez a furdalás. De... rögtön újra kimosolygott a könnyei közül. Most úgy tűnt föl neki Virgil, mint egy Szabadító, egy apai Felnőtt, aki csak jön, szól, és már meg van oldva a gyermek szörnyű dilemmája. Pap, tanár, jóbarát... Egy perc, egy gondolat: Timár észre sem vette, egyszerre benn állott a beteg nő előtt.

Félénken és ügyetlenül lépett előre... s váratlan: amint belépett a kis szobába, mintha kilépett volna a Stirling-házból. Egy más milió volt! Fehér csipkefüggöny kizárta a rettenetes udvart. Barátságos fehérség köszönt a falakról. Tisztaság: a meszelt falak tisztasága, az ágyneműek tiszta fehérsége, egy székre dobott dunna fehérsége. Fényképek és egyszerű virágok. A fiú tankönyvei egy kis asztalkán, kézimunka-kosár. És a kanárihang. És az udvarból csak a napfény és verkliszó.

Két keskeny váll emelkedett ki az ágyból, egyszerű hálórékliben.

– Milyen szép a tanár úrtól, hogy idejött – mondta egy gyenge hang, melyből mintha valami kedves irónia csengett volna. – Köszönöm, hogy oly jó a fiamhoz...

Timár hebegett valamit, hogy ez kötelessége.

– Foglaljon helyet. Pista, ültess le a tanár urat! Ah, ah! – megakadt, mert köhögés jött reá. – Hát ne vigye el egy szegény betegnek az álmát!

»Szegény beteg« – mondta: de mosolyogva s gúnyosan mondta ezt, mintha maga sem venné komolyan a baját. Timár (tán valami haldokló Magdolnát várt, tépett selymek s beteg illatok közt) tájékozatlanul nézett hol a nőre, hol a szobára. Lina felfogta ezt a tekintetet.

– Úgy-e milyen szegényesen lakunk? Az ablakot muszáj nappal állandóan csukva tartani, mert mindenféle parfümök jönnek ebből az utálatos házból. Úgy-e, egész kínszenvedés keresztüljönni az udvaron?

– De ez a szoba kedves... derült... – ragadta meg a tanár az első beszéd tárgyát, amely kínálkozott.

– Azám, mert én kimeszeltettem, mikor idejöttünk. Láta volna csak régen, avval az undok festéssel! Ah, ah! (Köhögött.) Tudja, én szeretem ezt a meszelt szobát, a falusi hangulatot...

Igazán, nem olyan volt, mint egy haldokló. Csak sápadt, áttetsző arcán, lázas szemlein látszott a betegség. Timárnak feltűnt a nyugodt fölény, amivel mindjárt társalgásba kezdett, s mikor a falusi hangulatot említette, egyszerre megérezte rajta, maga se tudta, mért, a nagyvárosi nőt. Azt is észrevette, hogy a fadeszkás éjjeliszekevényen egy nyúttfedelű francia regény hever.

Pista ezalatt egyre a beteg mellett settenkedett, vánkosát igazgatta, a kezét ajkához emelte, megsimította a homlokát, ügyetlen, fiús gyengédséggel, miközben folyton az óráját nézte. Végre megszólalt:

– Tanár úr kérem, nekem most muszáj elmenni tanítani. Mama, majd beküldöm a Wittmannét. Mama kérlek, ígérd meg, hogy nem fogsz cigarettázni! Tudod, mit mondott az orvos.

A beteg mosolygott:

– Nem sokat adok én a doktorokra, fiam!

– No de az nem úgy van, mama, ha egyszer valaki olyan beteg...

– Talán nem is vagyok én már olyan beteg, mint hiszitek!

– Igazán? Jobban érzed magad? – kiáltott Pista, aki már egészen feledte könnyeit. De Linán egyszerre megint heves köhögési roham vett erőt, mire a fiú kifakadt idegesen, hogy ő nem megy el addig, míg meg nem ígéri, hogy nem cigarettázik.

– Ugyan már ne szakírozz! – köhögött az anya. Pista, egyszerre elszégyellte magát, dédelgető mozdulattal kezét csókolt és némán somfordált az ajtó felé. De onnan még egyszer visszafordult:

– Elfelejtettem a selyembogarakat!

Az ablakhoz ment, ahol a selyembogarai voltak egy régi szivarskatulyában, és megcserélte az eperleveleket...

– Jó kis falusi fiú – mondta Lina, elnézve a fiát. Amint azonban Pista kitette a lábát az ajtón, egyszerre mintha kicserélték volna. Megrántotta a vállát, idegesen fölült az ágyában.

– Eh! – mondta. – Mit ér minden? Meghalok!

Timár ijedten nézett rá. A nő szemei lázasan ragyogtak.

– Nézze, – mondta – ne haragudjon, de úgy félek, olyan rettenetesen félek néha... A fiának nem merem mondani, de valakinek muszáj, hogy elmondjam. Maga végre is pap...

S már megint mosolygott.

– Maga nem látszik nagyon szigorúnak. A doktor olyan szigorú, s mindig szalad... Ah, ah!

A köhögés most sokáig tartott. Timár avval a gondolattal ült ott, hogy megbánásról, gyónásról beszél majd... kereste a szót. De a nő sovány uja egyszerre tapogatózni kezdett az éjjeli szekrényen.

– Legyen szíves... Ezt a kis kazettát...

A kazettát kulccsal nyitotta ki. A fiától rejtegetett cigaretta és gyufa került ki belőle. A beteg rágyujtott.

– Úgyis meghalok – mondta. Majd látva a pap hökkent ábrázatát, elkacagta magát:

– Azért ne gondolja, hogy rossz vagyok! Hát nem elég jóság és önuralom, hogy nem beszélek a fiának arról... Nem ríkatom szegényt, ha kedvem volna is... Látja, jó színésznő vagyok, mindig adom előtte a jó mamát, pedig...

Élesen nézett a pap szeme közé.

– Tudja, hogy azt hiszem, a fiam azt szeretné, hogyha meggyónnék? Jó kis bigottot neveltek maguk ebből a gyerekből... No, nem azért mondom... Tudja mit, mondjuk, hogy meggyónok magának! Mondja majd neki, hogy meggyóntam! Jó? Hadd örüljön a szegény kis fiú!

Egy öreg asszony jött be a szobába, és nyomában bekullogott a macska.

– Már megint cigarettázik? – szörnyűködött az öreg, de Lina mosolyogva intette le:

– Hagyja, Wittmanné, menjen ki most, nem látja, hogy gyónok?

– Ki látta azt, cigarettával a szájában gyónni? Majd megveri az Isten! – támolgott ki a banya a konyhába. Timár is összeszedte magát kissé és protestált a különös gyónás ellen. Lina iszonyúan föl kacagott erre, amiből hosszú köhögés lett. Végre szóhoz jutott:

– Hát azt hiszi, hogy komolyan... hogy komolyan meg akarok gyónni? Elmondjam magának, milyen rossz nő voltam? Nem titok az! Mindenki beszél. Maga talán még nem is ismert olyan rossz nőt, mint én voltam... Tisztelendő úr... Vagy főtisztelendő... No ne haragudjon! Csak azt akartam mondani, hogy azért

nem gyónhatok igazán, mert semmiféle megbánást nem érzek. Tudja én már ilyennek születtem... Ha megint újrakezdeném, valószínűleg megint csak így élnék. Bevallom, nekem ez egészen megfelelt, többnyire nagyon jól mulattam. Ah, ah, ah!

Hosszú köhögés. Timár feszengve ült széken, egyre érezte térdében a mozdulat csiráit, hogy fölkeljen és otthagyja a csúfolódó nőt, de valami gyengeség visszatartotta: hiszen könyörületesnek kell lenni hozzá, mert nem soká él már; azután nem is tudta, milyen formával távozzék? A nő újrakezdte:

– Azért ne gondolja, hogy nem javultam meg! Ha nem akartam volna tisztességes lenni, nem jöttem volna ide a fiammal. Tudja, már a fiam miatt sem élhettem volna úgy, mint azelőtt. Igaz, hogy megválhattam volna a fiamtól. De mondja, anyák azok, akik így tesznek? Pfuj! Inkább éltem így szegényen, falun, mert Sót az egy falu... mióta ő van, gyűjtöttem rá, hogy itt megélhessek. Tudja, ha az embernek gyereke van, egész megváltozik. Én mondhatom, mióta Sótra visszajöttem, úgy élek, mint egy szent, minden elég nekem. Persze, az emberek szemében most is csak a régi vagyok... Ah, ah, ah, ah! Ah! Azért mégis csak itten maradtam. Tudja, itt nőtem fel, és a régi utcák, a házak, a hegyek... azok jók... azok azok hozzám most is, mint kislány koromban...

Timár megint mondani akart valamit. Lina észrevette zavarát, s újra kigyúlt arcán az ironikus mosoly.

– No most már meggyóntam. Úgy-e mégse vagyok olyan rossz, mint amilyennek látszom? Tudja, ki a legjobb térítő? A legjobb térítő a gyerek. Szegény kis fiacskám! Addig játszottam előtte a szentet, míg szinte az lettem. Ah, ah, ah!

Amint a köhögés kissé alábbhagyott, Timár szinte megdöbbenéssel vette észre, hogy az arcát megint mintha kicserélték volna. Az a fölényes mosoly, mely imént egy pillanatra még megvillant rajta, most egészen eltűnt, egy síró arc maradt, egy síró és valóban öreg arc.

– Ó szegény fiacskám! – zokogta – úgy-e jó kis fiú, hiszen maga ismeri? Olyan megható, ha maga tudná, hogy milyen megható, úgy ápol, éjjel a hideg konyhában dolgozik a leckén és beszalad, ha moccanok... Tudja, hogy most is azért ment el, instruktoroskodik, mióta beteg vagyok, hogy orvosságra legyen... Úgy-e, tanár úr, lesz rá gondja, fogja őt gyámolítani egy kicsit?... Annyit beszél itthon magáról, úgy szereti magát... Igérje meg nekem... Már írtam egy barátomnak... írtam a fiú apjának...

De ebben a pillanatban megint kiderült az arca, s valóságos ingerkedő tekintettel nézett a pap felé.

– Tudja, ki volt az apja?... Nem képzelem... hogyha megmondanám... No, csak annyit mondok, hogy kedves fiú volt... az én barátaim többnyire kedves fiúk voltak. Nem voltak valami gazdag emberek, de legalább kedves fiúk... és nem smucigok. Ah, ah, ah!... Az ő apja nem is ismeri őt... talán nem is tudja... Írtam neki, hogy ha én nem leszek...

Ó! Az utolsó változás! Lina arcára egyszerre kiült a gondolat, mint egy rettenetes írás, a vonásokról letörölt minden derűtséget, mintha a stílus fordított felével írják a táblára. Fölzokogott, teljesen enerváltan esett vánkósára.

– Nem, nem akarok meghalni... nem fogok meghalni... Élni akarok még... a fiammal... falun...

A zokogása elfojtódott. Timár attól félt, hogy eszméletét veszti s már-már az öregasszonyt akarta behívni. De ebben a pillanatban Lina egyszerre kiemelte fejét a vánkosok közül és csodálatos módon most megint mosolygott, megint avval a szelíden ingerkedő mosolyával.

– Most megijesztettem... Ne haragudjon rám... Köszönöm még egyszer, hogy eljött: igazán nagyon szép volt magától... És köszönöm a jóságát a fiamhoz! És mondjuk majd neki, hogy meggyóntam: jó?

A vénasszony a konyhában sunyi, gyanakvó tekintettel nézte a távozó papot s csak úgy fogai közt mormolta a »dícsértesséket«. Timár szórakozott léptekkel ment le a nyomorúság házának udvarán, s szinte megrezzent, mikor a kapunál egy fiatal hang diákul csengett a fülébe:

– *Laudetur!*

Pista jött már vissza: teljes egy óráig időzött Timár a betegnél. Pista bizalmas mosollyal üdvözölte, mint valami nagyon jó ismerőst: mint hogyha nem is a tanára volna, mintha valami közös titkuk volna. Timár megállt vele. A zirci tanárok, rideg fegyelemtartási elveik szerint, nem szoktak kezet fogni tanítványaikkal. Timár e napon már másodszor nyújtotta kezét Pistának – és úgy érezte, hogy a szokásnak ez a megsértése igen jól esik neki. Tele volt a beteg nőnél tett látogatás benyomásaival, de csodálatos módon nem elidegenedve: inkább megfejthetetlen rokonszenv ébredt benne, rokonszenv, melyet alapjában egy kissé bűnösnek érzett. Ez az érzés meglehetősen zavarba ejtette: s zavarában egyszerre csak azt vette észre, hogy akarata ellenére a »vallás vigaszáról« beszél, mintha a beteg töredelmesen meggyónt volna neki. Szinte szuggesztívó alatt volt! Nem tudott másként tenni, mint ahogy Lina ígértette. S még csak nem is bánta meg a hazugságát, mikor a kedves fiú hálás, megnyugvó tekintetét látta.

És úgy érezte, hogy most még sokkal jobban szereti Pistát, mint azelőtt.

Gyengéden kérdezte azután mindennap a fiút:

– Hogy van édesanyád?

Pista könnyesen őszinte szemeket vetett ilyenkor rá. Egész más kifejezésük volt ezeknek a szemeknek, mint azelőtt. Eltűnt belőlük minden dac, minden tartózkodás, inkább segélykérő szemek voltak, bizalmas szemek: és úgy néztek fel rá, valami kedves gyámoltalansággal, mint egy apára, vagy hatalmas orvosra. A fiú nagyon megsoványodott. Arca halavány volt az álmatlanságtól, a szemei lázas tűzben égtek. Most már egész éjjeleket fennvirrasztott az anyja ágyánál, de azért az iskolát nem mulasztotta el. Timár résztvevő szemmel fedezte fel vékonyodó arcán egy másik szép és halvány arcnak vonásait.

– Mennyire hasonlít az anyjához – gondolta.

Szívesen küldött volna neki valami segítséget, egy ápolónőt, a rendháznak valamely cselédjét. De ezt nem merte, ez lehetetlen volt: mit szóltak volna hozzá a rendtársak? Pénzzel segítse tán? Érezte, hogy ennek csak kísérlete is dér volna a bizalom bimbajára, mely ebből a gyermekszívből feléje nyiladozik.

Pedig ez a bizalom csodálatos örömet okozott neki, majdnem legnagyobb kincse kezdett lenni életének. Először érezte életében, hogy van valaki, egy kedves és gyengébb lény, aki rá támaszkodik, a szeretet önzésével, akinek ő immár *valakije*... Mert látta a fiú tekintetén, érezte szavain, hogy ez a férfivá szenvedett gyermek mégis csak *gyermek* még, hogy szükségét érzi egy erős kéznek, amely vezesse, egy biztató hangnak, amely bátorítsa, mialatt otthon az anyja reménytelen betegségben hever, mialatt otthon *neki* kell erősebbnek lenni... Fiúi érzés volt ez, s Timárban felébresztette az apai érzést. A Stirlingházban tett látogatás különös kapcsot létesített kettőjük között. Timár most sem beszélt többet Pistával, mint eddig. De milyen más volt most! Egy szó, egy tekintet, egész napra a szívében ragadt, és melengette emlékével ezt a családtalan szívet.

Aztán: a fiún keresztül az anyját is látta. A szemük mintha ugyanaz lett volna. Mintha a fiú arcából az anya szeme nézett volna reá. Sokszor mintha még az a finom, okos gúny is keresztülcsillogna a fiú könnyes naívságán, amit az anya szemeiben látott. Egész kísérteties volt. Látta Pista kedélyének hirtelen változásait, ideges vidámságát, mély lehangoltságát – ez is az anyja volt. Elnézte a fiút a társai között, az udvarban, amint megvonta olykor egy szavukra fiatal és lágyan szögletes vállát, s ekkor elébe tűntek a beteg nő lesoványodott, de még mindig nemes hajlású vállai, amint fölemelkedett egy pillanatra, hálóréklijében a paplanok közül. Különös álmoként üldözte őt az a nő, az a szoba, mely egyáltalán nem hasonlított az alexandriai kurtizánok képzelt szobáihoz, inkább egy szent nő lakásának benyomását tette. Szűk és egyszerű szoba... Eszébe jutott a Szent Katalin szobája, amelyet egyszer meglátogatott Sienában...

Virgil látogatásának a Stirling-házban azonnal híre ment. A refektóriumban enyhén tréfálkoztak.

– Persze kiválasztotta, hova kell legelőbb elmenni! Ki hitte volna a mi derék Virgilünkről.

– Lassú víz partot mos – vetette közbe gonoszul Lesinszky.

Az igazgató is megszólalt:

– Hát az szép asszony volt, nem lehet tagadni! Emlékszem még, mikor bejött a városba a Dancsai úrasági kocsiján, mindenki róla beszélt. Nem volt olyan szépasszony több Sóton.

– Nem asszony az máig se – mondotta Szádi Márk.

– De lány se! – vetette közbe Szoboszlai.

– Lányasszony! – kiáltott Gombos Cirill.

– Á, Márton-lúd az már – szölt Lesinszky, legyintve nagy, kövér kezével.

– Beteg – mondta Timár. – Betegen él a fiával és nagy szegénységben.

– És Virgil megtanulta az evangéliumból, hogy a Magdolnáknak van legnagyobb szükségük a vigasztalásra...

Timár sietve menekült föl ilyenkor cellájába, de ott se maradt sokáig; Sót lakosai meglepetve állapították meg, hogy most majdnem az egész délutánjait sétával tölti és árván hagyja kedves könyveit. Nem érdekelték az olvasmányok, élni kezdett; elnézte a gyermekeket az iskolában, az embereket az utcán, rókáit a szőlőben, a fákat, virágokat. Néha kezébe vett egy könyvet, modernebb életrajzait kereste kedves szentjeinek, Gebhardtot kezdte el; de Szent Katalinról mindjárt a Vágner Lina szobájára gondolt, hervadására, fenyegető halálára és bűnös életére, bűnre és erényre... Ember volt. Sajnálta és szerette ezt a szegény nőt úgy, ahogyan látta, mint anyát, beteget, jóságával és rosszaságával, szelídségével és cinizmusával, – ítékezés nélkül... mint ember az embert... Bár a pap is beleszólt olykor és aggódva kérdezte magától: kárhozat állapotában szenderül el a szegény Lina? Kínozza ez a gondolat naív papi szívét és szemrehányásokat tett magának, hogy nem beszélt rá a gyónásra. Eszébe jutott gyermekora, amikor a hit hőse akart lenni, a vad gúnyokat eltűrő mártírok; és mélabús szégyenkezéssel gondolt önmagára, hogy olyan gyáva volt... meghátrált... egy szelíd mosoly előtt! Egyre látta a Linának szelíd, ironikus mosolyát...

Úgy érezte, mintha valamit nem teljesített volna: hogy még egyszer el kellene menni, papi kötelességből, a Stirling-házba. És eszébe jutott a megilletődés, amely elfogta, mikor a piszkos emeleti gangon, a halálos beteg ajtajában, egyszerre csak papságát érezte... De jól tudta, hogy nem fog elmenni, hacsak valami új motívum nem adódik. Ó micsoda pap ő?

Egy napon aztán a Vágner Pista elmaradt reggel az iskolából. A tanár kedvetlen volt és türelmetlen egész délelőtt. Az a különös érzése volt, hogy akármi történt is, Pistának át kellett volna szaladnia hozzá, értesíteni őt. Egész délután várta szobájában, noha biztosan tudta, hogy nem jön el.

Végre nem bírt győzni türelmetlenségén, és elindult maga a Stirling-ház felé. Némi elfogódottságot érzett, amint keresztülment a szennyes udvar bámész közönségén, a pletyka szemek között, akik látják, hogy másodszor jár itt. Az ajtó nyitva volt. Timár tanácstalanul állt meg a konyhában, hogy bemenjen-e? Végre benyitott.

A fiú ijedten ugrott föl az ágy mellett valami térdeplő helyzetből. Lina mozdulatlanul hevert az ágyon, s az arca félig eltakarva. Az ablak nyitva volt, s a Stirling-ház minden hangjai s búzei beszálltak. A fiú merev szemekkel bámult a tanárra, mintha nem is ismerné; szemei szárazok voltak.

Timár egyszerre megértette a helyzetet.

– Mikor történt? – kérdezte halk hangon.

– Ma... délután... – felelt a fiú. Timár egy pillanatig hallgatott és gondolkozott, mit szokás ilyenkor

kérdezni.

- Ki volt mellette?
- Wittmanné... a szomszédasszony...
- És most magád vagy? Hova ment Wittmanné?
- Nem tudom... Mindjárt jön.

Hallgattak. Mindkettőjüket feszélyezte a halott jelenléte. Timár végre kiintette a fiút a konyhába. Pista engedelmesen ment utána.

- Sokat szenvedett? – kérdezte még Timár.
- Nem. Nem volt magánál.

Szóvalan álltak sokáig a hideg köveken. Egyik sem nézett a másikra. Végre a tanár habozva megszólalt:

- És most ki fog terád gondot viselni?

Pista közömbösen felelt, mintha a kérdés nem is érdekelné.

- Nem tudom.
- Nincs senki rokonotok?
- Nem tudom.

Timár eltűnődött. Lina azt mondta, hogy írt a fiú apjának... Nem tudta, hogyan beszélni erről Pista előtt.

- Az árvaszék majd intézkedni fog – mondta végre, csakhogy mondjon valamit.

A fiúnak könny jött a szemébe.

– Ül le – nyugtatta Timár, és maga is leült a sárga konyhaágyra (amelyben Pista szokott most aludni).

Némán várták azután Wittmannét. Timárnak oly különös volt ez az egész helyzet: hogy *történik* vele valami, hogy köze van másnak életéhez, szenvedéseihez; sohasem hitte, hogy ez még megeshetik; szinte egy kis büszkeséget érzett... Pista gondolatlanul várta, hogy mi lesz vele? A macska előjött és a fiú lábához dörzsölődött, Pista szórakozottan símogatta a szőrét.

Végre a pap kirázta magát a kábultságából.

– Imádkozzunk – mondta és bement a halotthoz. Pista megállt az ajtóban, összekulcsolta a kezét, és arra gondolt: mért nem tud ő semmi igazi fájdalmat érezni, mikor az anyukája meghalt; és hogy tulajdonképpen nem is sírt még.

Az árnyak előjöttek a zugokból és sötéten elfeküdtek a padlón, mire Wittmanné visszajött. Tőle megtudott Timár egyetmást a részletekről: a temetkezési egylet fogja eltemetni az elhunytat; Wittmanné mindent elintéz, szívességből, mert sajnálja a szegény gyereket, – hogy az a könnyelmű teremtes így hagyta a fiát! nem jobb lett volna kiadni a házból? nem való az ilyeneknek gyereket nevelni. Az igazat megvallva, Wittmanné szinte élvezett, mint az ilyen vénasszonyok szoktak a halállal való foglalatosságban; elemében volt és érezte fontosságát; hivatalos képpel tuszkolta ki őket a szobából, hogy a halottat felöltöztesse.

Már késő este volt.

- Hol fogsz ma aludni? – kérdezte Timár a fiútól.
- Nem tudom – felelt Pista.

Timár arra gondolt, hogy ilyenkor rokon vagy jóbarát magához szokta venni a gyermeket, hogy ne aludjon a halottasházban. Eltűnődve nézett a tanítványára.

– Ad neked a Wittmanné vacsorát?

– Nem tudom.

Timár beszélt Wittmannéval, az asszony csakugyan hozott valami harapnivalót, amit a fiú, ott a konyhában, étvágytalanul, de engedelmesen felvillázott. Szállást is akart adni Wittmanné (ő majd ott marad éjszakára a halottal), – de amint Timár meglátta a helyet és a piszkos gyerekeket, akikkel Pistának egy ágyban kellett volna aludnia, undorral hőkölt vissza.

– Majd eljössz velem – mondta a fiúnak. – Majd csinálunk neked helyet ez éjjelre.

A fiú hagyta, hogy tegyenek vele, amit akarnak. Timár előrement a beesteledett udvaron keresztül, ahol éppen most vezette át lovait egy poros, fáradt kocsis és céda gyerekek az alkonyig tartott hancúrozás kábultságával dülöngtek a porba. Némán mentek végig a városszéli utcán az est ülepedni kezdő porában; levett kalappal, mert angyali üdvözlésre harangoztak. A pap tompán viszonzott egy-egy dícsértesséket; szőlőmunkások kapával, vakaróval jöttek a tanyákról. Egy csapat tehén óriás felhőt vert: szürke fátyolban borongtak a házak. A főtérrre értek. Pista némán kullogott a tanára után, mint valami kis kutya. Kényelmesen megkerülték a földes emelkedést, melyen a templom, a Szentháromság állott, mint akiknek egyáltalán nem sietős a dolguk. A rendház ott nyúlt el előttük, hosszú homlokzatával, vaskorlátos, pusztas teraszával, melyen mise után szoktak a fehér papok a napban sétálgatni. Timár előrement a »tanári« kapun, és a gyermek néma áhítattal lépett utána a sötét folyosóra. Semmi sem értethette volna meg vele inkább, hogy nagy és rendkívüli eseményeken megy keresztül, mint hogy ezen a diákoknak tilos küszöbön lépett át.

Nem találkoztak egy lélekkel sem. A folyosó túlsó végén egy inas fordult ki nagy tállal a kivilágított refektóriumból s eltűnt a konyha felé. A vacsora tehát véget ért már; a rendtársak bizonyára most gyűlnek át a dohányzóba. Timár habozott. Természetes féltékenysége felülkerekedett, mikor tudatára jött, hogy milyen szokatlan dolog, amit csinál. Már az úton is, mennél közelebb értek, annál jobban érezte a nehézségeket. Arra voltaképp gondolni sem lehetett, hogy vendégszobát nyitasson egy növendéknek, azoknak a szobáknak valamelyikét, ahol az apátúr is aludni szokott, amikor Sótra jön, és a főigazgató. Timár úgy látta, hogy a kérdés megoldásában segítségre volna szüksége. De amint ott állt a rendház ösmert lépcsőinél, egyszerre elfogta a bénító *aboulia*, az akaratnak hirtelen tehetetlensége, – mely csöndes, zárkózott életű embereken gyakran erőt vesz egy-egy energiát kívánó cselekedet közben, mintha csak bizonyos korlátolt erőlködésük volna a cselekvésre, mely hamar kimerül. Nem tudta rászánni magát, hogy valami szolgától kérjen tanácsot, sem arra, hogy visszaforduljon, és szállodában próbálja a fiút elhelyezni. Félt a feltűnéstől, a magyarázatoktól; az az érzése volt, hogy valami ügyetlent, valami helytelent cselekszik. Pedig sietve kellett határozni. A refektórium ajtaja felől léptek hallatszottak, és Timár rezzenve felindult a lépcsőn, a szobája felé.

Pista a nyomában.

Tapogatózva gyujtotta meg a lámpát. Pista apatikusan állott az ajtónál. Timár körülnézett. Az ágy már ki volt bontva. Tekintete a pamlagra esett, melyet rövidsége és két hurkás karja kényelmetlenné tettek a fekvésre.

– Tudnál esetleg ezen is aludni? – kérdezte a fiút.

Pista közömbösen intett, hogy őneki mindegy.

– Próbáld meg, fekjüdj rajta végig, hogy elég hosszú-e?

A fiú szófogadóan végigfeküdt a pamlagon.

– Jó?

– Jó.

Ebben a pillanatban erős kopogás hallatszott. Timár kiment, becsukta a belső ajtót maga után, s a két

ajtó közötti küszöbön megállott. Tamás volt előtte, az inas (aki azelőtt hajóslegény volt).

– Fölhozzam a vacsorát? – kérdezte Tamás.

– Nem, köszönöm, nem vagyok éhes – felelt a pap. – Nem egészen érzem jól magamat.

Mikor visszament, a fiú még mindig ott feküdt a dívánon s egykedvűen nézte a szőnyeg mintáit.

– Kelj föl, – mondta a pap – majd fogunk neked valami ágyat csinálni. – A fiú erősködött, hogy neki így is jó lesz, de azért fölkelt engedelmesen. Timár megfelezte párnáit és takaróit, még egy lepedőt is talált a fölösleges ágynemű közt. Azt is észrevették, hogy a díván egyik karját le lehet csavarni és úgy sokkal kényelmesebben esik rajta a fekvés.

– Most már levetkőzhetsz – mondta Timár a fiúnak. Pista szófogadóan húzta le cipőit és ruháit és a takaró alá bujt. Timár sokáig nem tudott elaludni. Úgy érezte, hogy nagy ügyetlenséget követett el; főleg azt hányta magának szemére, hogy Tamásnak nem szólt. Most már nem lehetett a dolgon segíteni. Hallgatta a fáradt fiú óvatos hánykolódását a dívánon, mely elég hamar egyforma, lágy pihegésbe ment át. Timár még sokáig ébren volt, számlálta az óraütéseket, mert pontosan idezengtek a toronyból.

S még jóformán sötét volt a szobában, mikor már fölébredt. Első tekintete Pistának a fogason függő kalapjára esett, ruháira, melyek különös érzést ébresztettek benne. Valami megnyugtató érzés volt ez, hogy nincsen többé egyedül; úgy érezte magát, mint egy családfő. Oly távol volt eddig mindenkitől, még a diákjaitól is! Nagy szeretettel és gyöngédséggel nézett a kalapra. Majd a díván felé figyelt. A fiú még nyugodtan pihegett. Timár a homályban a breviáriumát kezdte betűzgetni. Közben sűrűn nézett az órára, végre nem bírta türelmetlenséggel; félhét volt. Egy óra mulva van a diákmise, s mindjárt jön be Tamás a ruhákért. A dívánhoz lépett s egy percre nézte az alvó gyermek arcát. Most igazán nagyon hasonlított az anyjához. Timárnak egy pillanatra ijedten dobbant föl a szíve: mintha egy nő feküdt volna a pamlagán. Mintha Lina volna, megfiatalodva húsz esztendővel, a fiatalság ártatlanságában. Nyírott haja kedvesen kócoskodott a homloka körül. Míg Timár azon tündődött, hogy fölkeltse, Pista egyszerre fölnyitotta a szemét, mosolygó arccal, mint aki egy szép álomból ébred és félig még mindig álmodik.

S ez a derültebb és elevenebb kifejezés ott maradt az arcán, mint egy nyájas visszfény. Egy éjszakai nyugodt alvás elég volt, hogy minden merevségét, idegenségét, minden megkövülését a Sors Meduza-arca előtt, kiheverje. Megint visszaérkezett könnyű gyermekéletébe. Készségesen fölkiporodott, mint egy újraszületett kis állat, álmától még meleg vackán. (Az ő korában még újraszületik az ember minden nap, úgy rázza le a tegnapi gyengeségből, mint a kígyó tavalyi bőreit.) Csupa készség volt már és szeretet új élete és új jótevője iránt. Friss élete könnyen beigazodott a jövőbe, mint egy könnyűhajlású, fiatal masina.

Timár izgatott, boldog gondoskodással vette körül.

– Itt a kefe; a ruhádat kikefélheted magad! Hanem mosdóvizet majd hozatok. A cipődet is ki kell tisztítani...

Pista erősködött, hogy ő maga tisztította mindig otthon is. De Tamás már kopogott, az inas, és nyomban belépett, szokott, biztos lépteket irányozva az ablakhoz, hogy beeressze a friss, reggeli napfényt. Timárban semmi sem maradt a tegnapi gyengeségből, most energikus volt a fia előtt... Tamás egy-kettőre megértett mindent.

– Miért nem tetszett nekem szólani? én adtam volna helyet a konyhában.

Arany és zöld keverve áradt be a kitárt ablakon. Ó reggel, napfény, energia!... A misére elsőt harangoztak, ünnep volt, szép, ragyogó vasárnap.

A vasárnapot Timár úgy szokta megülni, hogy félbehagyta rendes tanulmányait és valamely költő műveit vette elő. Többnyire Vergilius volt ez, az isteni *vates*, akiről Virgilünk azt szokta tréfásan mondani, hogy az ő védőszentje. Szerette ezt az ünnepi és gyengéd énekest, aki a klasszikus művészet minden

pompájával már majdnem keresztény tud lenni, s a Történet nagy suhanása mögött meglátja a természet csöndes szépségeit, megérzi a tárgyak néma könnyeit, leírja a gyermekek vidám ugrálását.

A negyedik könyvet lapozta föl mostan, az utolsó sorokat, ahol szinte kívülről tudta már: ahol az elhagyott Didó halálát írja le. Iris mint egy bibliai angyal, leszáll az Olympról –

mille trahens varios adverso sole colores

devolat –

és megszabadítja a szerelemnek e szegény áldozatát a test bilincsből. Iris a szivárvány – gondolta – az istenek tarkaruhájú heroldja, aki az enyhülést hirdeti a zivatar után, ugyanaz a hírnök, akit a bibliai Isten is elküldött a vízözön után Noéhoz... Timár visszalapozott az ének elejére, nem tudott rendesen olvasni.

at puer Ascanius mediis in vallibus acri

gaudet equo, jamque hos cursu, jam praeterit illos...

Milyen kedves kép, milyen életteljes: a kis fiú, aki örül a paripának és hol elül, hol hátul fickándozik a vadászcsapatban. Timár megkereste a többi helyet is, ahol Aeneas kis fiáról van szó: amikor menekülnek a tűzvészben, s görcsösen kapaszkodik a gyermek a hős kezeibe:

sequiturque patrem non passibus aequis.

A nap beszüremkedett a nagy fa gallyain, meg-megcsillant az imázsámoly friss virága fölött, mint valamely virágos oltáron, eltapogatózott egész a pap keskeny ágyáig, amely fölött egy órangyal tárta szárnyait, mint egy gyermek ágya fölött. Timár fölkel, járkálni kezdett, nem bírta az olvasást folytatni. Pistát várta, aki mise után visszament a Stirling-házba, de minden percben megint itt lehet, mert ilderendelte, hogy hozzon hírt neki.

Második rész.

Tamás révén hamar kitudódott a városban, hogyan vette pártfogásba Timár a Vágner Lina árván maradt fiát. A presztízs nagy dolog, s ez a hír a presztízs hintáján szállt.

– Van-e több ily tanár ? – zengte a hiú Sót. A rendtársak is úgy találták, hogy rendjük tekintélye nem fogyhat, csak nőhet; és még a házfőnök is, dr. Horvát Vince, elismerőleg említette Timár tettét, kifogásolta bár, hogy nem kérte előbb priori tanácsát (akkor a cselédszobák valamelyikében helyezték volna el szegény Pistát). De egészben véve az volt a vélemény, hogy az igazi pedagógusnak, s az egyszerű, apostolian emberszerető papnak példás cselekedetét művelte rendtársuk.

Timár egyébként még aznap szerzett Pistának új lakást. Ős vendég a feketekávéra, megjelent a refektóriumban Bögözi, a helybeli klerikális ügyvéd; s készséggel felajánlotta, hogy ő veszi házához a fiút. Bögözi nem mulasztott el semmi alkalmat szívességet tenni a papoknak; gazdag ember volt, de minden érdeke, egész élete egyházi összeköttetései körül forgott. Pistát avval az egy kikötéssel fogadta gyermekei közé, hogy legkisebb fiának, a bumfordi Lajkónak, segítségére lesz a tanulásban.

Bögözi eljárta a gyermek hagyatéki és árvaszéki ügyeiben is. Kitűnt ekkor az írásokból, hogy Pista valódi keresztnéve nem Pista, hanem Vilmos. Miért hitta az anyja Pistának? Talán a falusias nevet szerette, talán gyűlöletes volt ajkának a másik...

Pista a temetés után azonnal átköltözött Bögöziékhez. Előbb elment köszönetet mondani Timárnak.

– Azért továbbra is az én fiam maradsz... ügyebár? – Kissé elcsuklott a tanár szava; mert a cisztercita iskolák minden hagyománya tiltá, ekkora melegséget árulni el egy diákkal szemben, kit a fegyelem kimért távolában illendő tartani. De tiltotta Timár természetes zárkózottsága is; majdnem úgy érezte, mintha lelke szemérmét meztelenítené meg... És mégis jól esett! (Mennyi érzelemnek kell vajudni néha, míg néhány lélekfoganta szócska megszületik!...)

Pista kissé meghatva és megtisztelve is érezte magát, hiúságának hízelgett a tanár kívánsága, mintha a jó tanulóknak, a zseniális fiúknak szólna az. Hallgatott és csak a második kérdésre mondta ügyetlen:

– Hát hogyne... ha meg tetszik engedni.

Abban állapotok meg, hogy Pista minden vasárnap délután meg fogja látogatni Timárt, szép időben elmennek sétálni, máskor olvasnak együtt vagy fordítanak valami nehezebb szöveget. Timár szenvedélyes tanár volt és tanári hiúságának nagy kielégüléseit várta ettől az intím tanítástól.

– A vendégem leszel – mondta a fiúnak és nagy öröme esett ezt a szót használni, mely oly szokatlan volt az ő szájából, s kivált egy diákról – szinte forradalom. Sziklák és falak – természet s megszokás – mennyi hideg keménységet kellett áttörnie e lélekömlésnek! De kitört a lélek, az elszilipelt, negyvenéves erő – szeretni, akit lelt!...

A szegény Lina bútorait, holmiját eladták és Timár a kanárit kérte magának, ezt a kis kalitkába zárt hangos életet, magányos, papi cellájába... Most már kívánta az életet, a hangot, mely Pistáról és szegény anyjáról fog beszélni neki. A fiú hát az első vasárnap egy zöld kalitkával a kezében jelent meg a tanári folyosón, kissé szégyenkezve, hogy meglátják, és tünődve a szavakon, micsoda formában ajánlja fal a kanárit Timárnak – ajándékul? Timár elfogadta a gyermek ajándékát, mert úgy érezte, ez ismét szorosabbra köti a viszonyt kettőjük közt; de ettől fogva kötelességének tartotta, hogy ő is mindenféle ajándékokat adjon a fiúnak: könyveket vett neki és vasárnap válogatott ozsonnákkal várta; egyébiránt minden szükségessel ellátták Bögöziék.

Timár a negyvenedik év felé járt ekkor, túl azon akoron, melyet a nagy katolikus költő *életünk közepének* nevez, s mely oly kritikus kor a magányos férfiúra. Timár e tájban kezdte először céltalannak látni az életet és estéin néha irtózatossá várt érzéssel feküdt le. Élete szigorúságából nem engedett semmit;

most is tanult, olvasott lankadatlanul, mint aki valami célra tör: de ijedten kezdte sejteni, hogy a könyvek nem adhatnak neki többé semmi lényegeset és hogy tanulásának voltaképp célja nincs. Azelőtt, fiatalkorában, érezte napról napra, hogy fejlődik, gazdagodik a lelke ezekből a könyvekből: most csak szomorú stagnálást érzett egyhangú időtöltésében. Miért még tanulni? Most már világosan látta, hogy soha egy igazi titkot – amit érdemes megtudni – nem tud meg. S kinek használ az, amit ő tudhat? Irjon? De fájdalmas meddőség érzése ült benne. Mi van az ő lelkében, amit nem könyveiből szívott? S minek újra leírni, amit már leírtak? Irígykedve gondolt másokra, Gombos Cirillre, aki öt könyvből összeüt egy hatodikot, s boldog a tudatban, hogy szerény, de hasznos munkát végzett. Fordítani próbált: Kapisztrán János egy francia életrajzát magyarra ültetni. De ez a munka nem elégítette ki.

Rendtársainak megvoltak az apró intrikáik, kis versengéseik: szinte irígyelte, hogy ezek annyiok életét betöltik. Ó Istenem, hát minden kis bűnnek, irígységnek, hiúságnak megvan a maga életcélja: csak a jóság nem tud mit csinálni magával? Imái nem segítettek rajta. Az Isten nem válaszolt neki; s ő nem volt elég gazdag már, hogy kielégítse a párbeszéd egy néma Istennel, hogy mindig csak adjon és sohase kapjon. Néha kedve volt sírni, mint gyermekkorában, jelenést kívánt, mint a szentek; bálványra lett volna már szüksége, mint egy látcsőre, amely az Istent közel hozza hozzá. Az ember, ha már nem fiatal, az Istennel együtt sem elég többé önmagának. Timárban földerengett az élet titkos igazsága: hogy csak az él igazán, aki másért él. A szeretet az Isten grádicsa.

Az első vasárnap délutánok alig különböztek valami különórától. Tulajdonképpen nem volt mondanivalójuk egymáshoz. Timár kikérdezte a fiút egészszheti élményeiről, olvasmányairól; s aztán elővettek valami súlyosabb auktort, vagy Timár felolvastatta Pistával egy-egy dolgozatát. Pista feszélyezve ült a plüss fotőjben s a világért sem szólt volna egy szót, míg Timár nem kérdezte; az pedig néha kínosan kereste a kérdést. Ezért hosszú hallgatások voltak. Pista mindig pontosan jelent meg a megszabott órára, és ha néha pár perccel előbb talált érkezni, a folyosón várt és drukkol, míg órája ütött: a világért sem ment volna be előbb. Ugyanekkor, a dupla ajtón belül, Timár is türelmetlenül nézte az óráját, leste a kopogást.

Ez a türelmetlenség lassankint kisugárzott az egész napjára. Már nem tudta nyugodtan olvasni ünnepdélelőtti kedves Aeneisét; idegesen lapozgatott benne s közben a gyermek multheti szavaira gondolt... Ma erről és erről fog vele beszélni, – tervezte – ilyen és ilyen olvasmányokat fog ajánlani neki... Türelmetlensége kicsalta a rendházalatti feltöltött teraszra, ahol így mise után rendtársai szoktak föl-alá sétálni a vasárnapi fényben, és nézni a templomból kijövő közönséget; ő azelőtt sohasem jelent meg ott köztük. Elegánsan hullámozottak a fekete-fehér reverendák; Szoboszlai szabadon vizsgálta a nőket, mint egy gavallér. Egy-egy úri társaság megállt pillanatra a papokkal csevegni.

– Szép idő lesz, főtisztelendő professzor uraim! – intett át messziről a derék Bögözi szürke kalapjával.

Timár Pistára gondolt, aki már rég eltűnt, kis énekeskönyvével a kezében, az ügyvéd háza felé. (Mit érnek mindezek az unalmas felnőttek a gyermek friss, nyílt lelkéhez képest?) Sétahelyekre gondolt, hova fogja elvinni délután, micsoda kedves helyét mutatja meg neki...

– Hogy viseli magát a »fiúnk«? – kérdezte Bögözitől. Nem is tudott másról beszélni, mint róla. Semmi sem érdekelt. Az egész napja egy feszült, sőt kínos várakozás volt, mindaddig, míg a kedves léptek, az ismert kopogás föl nem oldta.

Lassanként egy kissé felmelegedtek mind a ketten. Timár bizalmasabb kérdéseket mert intézni Pistához és Pista gyermekileg, fenntartás nélkül válaszolt azokra. Timár nemsokára úgy ismerte a fiú egész életét, Bögöziéket, a család minden egyes tagját, a szokásokat, Pista olvasmányait, a gyermekek játékait, mint akár maga Pista.

A fiú jól érezte magát Bögöziéknél. Könnyed, alkalmazkodó képességével mindjárt mindenütt otthon volt: gyermeki kora még hamar felejtett s csak a jelenben élt. Hamar meg is szerette mindenki: Bögöziné, egy jószívű, de ideges asszony, szinte egyenlő érzéssel sorolta gyermekei közé; kivéve, hogy ez sohasem tette ingerültté, mint édes csemetéi. A fiúk előtt meg orákulum volt; játékban, leckében egyformán elmaradhatatlan. Valósággal gyűlölték Timárt, hogy vasárnap délutánra elvette tőlük.

– Azok igazán olyanok, mintha a testvéreim volnának! – S Pista nagyokat kacagva mesélte Timárnak, micsoda sárkányokat csinál a kis Lajkó, hogyan telemaszatolja mindenét csirizzel.

Timár tökéletesen fölolvadt e gyermeki csevegés élvezetében, szinte maga is gyermek lett. Boldog órák voltak. Veleélt Pistával, résztvett játékaiban, érdekelte a Bögözi-család minden kicsi dolga.

– Egy leányuk is van.

– Igen, az Emmuska. Nagyon jó kis leány. Csak az mindig olvas... én nem is értem, hogy lehet annyi regényt olvasni...

És aztán beszélt az öreg Imre bácsiról, a Bögöziné apjáról: »de az igazán nagyon előkelő és nagyszerű öreg úr« – és Bögöziről (aki egész nap irodájában volt); és a Bögözi néniről... Új volt előtte minden, a jó módú, zsénnélküli környezet, a folytonos társaság, a vidám hangulat, és mindent élvezett; a Stirling-ház hamar úgy tűnt föl neki, mint homályos gyermekkorának egy ellenőrizhetetlen emléke. Olyan természete volt, hogy a szeretetet rögtön megérezte és maga is mindjárt mindenkit megszeretett; nagy érzéssel mesélte Timárnak, hogy a Bögözi néni mennyire szereti:

– De szeretem ám én is őt nagyon! – tette hozzá kedves naivsággal.

Timár lassanként féltékeny kezdett lenni Bögöziékre. Jobban szerette, ha szép, halott anyukáját emlegette Pista, azzal a rajongással, mely szinte áradt fiatal lényéből; vagy ha távol gyermekemlékekről beszélt, még a Stirling-háznál is régebbiekről; régi, szép lakásukról a városban, játékokról, amiket bácsik hoztak neki, az első képeskönyvről, egy bácsiról, aki a térdén szokta lovagoltatni, egy másik bácsiról, aki cirkuszba vitte, állatkertbe.

– Egyszer felültetett az elefánt hátára!

Ezek a gyermekemlékek hemzsegtek a különböző »bácsiktól«. Pista elfogulatlanul beszélt mindezekről, szabad kiömléssel, ártatlanul, s gyermeki bizalommal, mint mindenről; nem volt semmi titka. Timárt olykor éppen ez a könnyűség bántotta; mert a szegény anya erkölcsön kívüli élete ott sötétlett minde témák mögött. De félénk gyöngédsége és szerzetesi félszeg szemérme visszatartották kérdéseit... Csak nézte bámulva, mily könnyeden siklik el a gyermek szelleme a legkényesebb tereken; kettejük között csakhamar ő lett az elfogultabbik. Minden közeledésük mellett is olykor kinzó távolságot érzett: nem tud eléggé gyermek lenni ő Pistához, mindenki máshoz közelebb a fiú, mint hozzá. Csakugyan, Pista azonnal bizalmas lett mindenkivel; a cselédekkel Bögöziéknél, a Timár kis kölyökrókáival, a ciszterciták pedellusával s a rendház inasai közül Tamással (aki hajóslegény volt azelőtt). Timár olykor szinte irígyen nézte el, mily teljes és feszélytelen barátsággal cseveg vele Tamás: ő nem tudott vele ilyen feszélytelenül beszélni. Hosszú sétáikon ma is szótlán hallgatta s elfogultan Pista csevegését, amint Bögöziéket dicsérte, vagy – amikor a Duna felé mentek – a dunai város régi kedélyes hajóséletéről beszélt – és ha Timár mégis közbeszólt valamit, Tamást idézte reá, mint tekintélyt: Tamás ezt így mondta... Tamás azt úgy mondta...

Igy élt szegény Timár hétről hétre és lassanként már nem is élt másban, mint Pistában; a maga eseménytelen élete csak egy szürke lap volt, amelyre a Pista fiatal élete íródott, mint ahogy az üde forrás ír a kiszikkadt földre. Pista élete kivirágzott Timár lelkében, és tudatra ébredt jobban, mint Pistában magában; és Timárnak, mondom, csak az volt fontos már, ami Pista körül történt: minden érzelme csak ahhoz fűződött. Ez a kivirágzás élősdi módon terjedt szét lassanként a szerzetes lelkén, és egész életét árnyba borította. Most már egész héten át Pistával foglalkozott gondolatban; egész hete csak a kedves,

társas, bizalmas vasárnapnak feszült, kínos várása volt. Ennek a reménye éltette, ez adott új értelmet minden élményének, olvasmányának, – ez az egy szempontja volt mindennel szemben: hogy hogyan fog majd Pistának beszélni róla? (Mert az ő életét is bele szeretete volna plántálni Pistába, mint ahogy a Pistáé beleplántálódott az övébe.)

Az iskolában is úgyszólván csak Pistát látta meg; a többi fiúk már nem érdekelték. Mégis csak vasárnap beszélt tulajdonképpen Pistával: mert valami különös szemérem visszatartotta attól, hogy a megállapított időn kívül megszólítsa. Mise előtt oldott fel legfeljebb, a nyájas sekrestyében, ha Pista ministrált, s öltöztette a papot, szinte nőies gondossággal igazítva meg vállán a csipkés karinget. A tanteremben mindig óvatosan tartotta a régi távolságot: ott soha egy bizalmasabb szót sem váltottak. Száraz, tanári rendelkezéssel rendelte őt néha magához, a többiek előtt, pontos terminusra.

Egy vasárnap Pista váratlan elmaradt.

Ez a nap felfedezés volt Timárra nézve, keserű érzések primiciája.

Már mikor a megállapított órát elütötte a templomtorony, nem tudott többé nyugodtan maradni: a fiú máskor mindig oly pontos volt! Föl-alá járkált a szobájában, minduntalan az óráját nézte és babonásan vigyázott, hogy ki ne hagyja lépéseiben a parkett egyetlen kockáját. Minden hangra, minden lábzajra fölneszelt... egy kopogásra torkáig lüktetett a szíve, pedig jól ismerte, hogy ez csak a Tamás kopogása. Akkor nem is állhatta ki tovább – noha esős idő volt odakünn – esernyőt fogott és kiment a rendház elé. Hátha az volt a hiba (gondolta önkénytelen babonája), hogy nem ottkünn várta, ahogy szokta.

– Most fog mingyárt jönni – mondogatta. – Szembejövünk a lépcsőn... a kapunál... – Oh, hogy a legártatlanabb szeretetet is a kínok mérik! Ha egy fiúalakot látott feltűnni az eső rácsain át, egész lényé a szemébe feszült: míg szomorú csalódottsággal állapította meg, hogy nem ő az! Nem ő... és ez sem ő... Tanítványainak köszönését mogorván fogadta, mintha mindegyik egy új reménytől fosztotta volna meg. Nem nyughatott bele, hogy meg legyen rabolva attól, ami egész hetének egyetlen várakozása, vigasztalása volt.

– Elkésett... jönni fog még... – biztatgatta magát. Másra akart gondolni, olvasni kezdte gépiesen magában a számsort, imádkozott. Visszament cellájába s elővette breviáriumát: de nem tudta rá lekötöni figyelmét. Akkor megint kiment az uccára. Ideges gyorsasággal aprózta lépteit. A torony órája ismét ütött.

– Nem fog már eljönni, ha idáig nem jött – gondolta, szinte valami megkönnyebbüléssel, hogy a várás kínjai elmúltak. Most bevallotta magának, hogy nevetséges a viselkedése, de érezte, hogy nem tud uralkodni magán.

– Istenem, – gondolta – bocsáss meg, túlságosan szeretem egy teremtményedet: de Te rendelted így, és Te alkottad őt méltóvá szeretetemre. És Te látod, Uram, hogy a szeretetem tiszta: van-e tisztább szeretet, mint a nevelőé a Fiatalság iránt?

De mi lehet az oka Pista elmaradásának? Beteg – ő, aki sohasem szokott beteg lenni –; vagy valami váratlan történt... valami szerencsétlenség? Vagy egyszerűen csak elfeledkezett... talán nagyon jól mulat Bögöziéknél... vendégek vannak... vagy kirándulásra mentek... Talán elfelejti őt már az ő fia. Harag és elkeseredés melegedett benne ezen a lehetőségen; és bár érezte mily valószínűtlen ez, gondolatai mégis arra terelődtek: tulajdonképpen mit is nyujthat ő Pistának unalmas, öreg professzor létére? Közben egy másik ijesztő eshetőség rémlett föl agyában, valami, amire már többször gondolt: Lina írt halála előtt a fiú apjának; az apa eljött és elvitte gyermekét...

Nem bírta ki tovább. Érezte, hogy nem fog nyugodtan aludni, ha el nem megy Bögöziékhez és meg nem tudja az elmaradás okát. Kissé restelte ugyan, hogy ilyen módon elárulja nyugtalanságát; azon kívül az ügyvéd családjához nem volt járatos, és félénk magányosságának, gyenge akaratának valóságos nagy elszántság kellett ily látogatásra. De most nyugtalansága legyőzte minden más érzését. Úgy ment végig a

kisvárosi uccán, mint akit a sorsa visz, mint akit egy magánál erősebb erő hajt, gépies imát mormolva magában.

Pistát Emmával, a kis bakfissal sakkozva találta: kissé meg volt hűlve, azért nem eresztették ki az esős időben. A fiú boldog volt és büszke a neki szóló látogatás miatt: alig tudta a helyét találni Timárnak. A tanár belső örömmel szemlélte gyermekét a kedves és úri otthonban, amint vidáman és otthonosan csacsogott, amint fiús szögletességgel próbált udvarolni a kisleánynak; apai szíve titkos elégtétellel duzzadozott. Nagy megnyugvással és önmagán nevetve tért haza.

Ettől kezdve azonban nyugtalansága folyton kiújult. Nem érezte Pistát többé oly kizárólag az övének, mint az első időkben. Oh ha fia volna! Így minden véletlen közbejöhet. Néha az ismeretlen apa kísértette; »micsoda apa az?« – gondolta belső megbotránkozással, de titkos örömmel is. Nyilván nem akar tudni gyermekéről... Mégis: rémítette a vér joga, mint egy fenyegetés; féltékeny volt arra az egész homályos életre, amiből a fiú kisarjadt. De féltékeny volt arra a vidám életre is, amelybe a gyermek belenőtt; oh már nem tisztán ökördűle forgott ez a mikrokozmosz!

Pista megváltozott. Gyermeki hiúsága nagyon is kielégült; s a látogatások tanárjánál nem hatottak többé rá az ujság ingerével. Kelletlenül és késve jelent meg s úntottan, szórakozottan ült ott Timár előtt. Nem mintha szeretete megcsappant volna nevelője iránt; de naiv őszinteségében képtelen volt arra, hogy figyelmetlenségét vagy rossz hangulatát palástolja. Modora is egyre szabadabb lett, és Timár aggodalmain, türelmetlenségén olykor nagyokat kacagott. Az is megtörtént, hogy fölhalmozott leckéire hivatkozva, kibújt a vasárnapi találkozás elől: és mikor Timár nem nyugodott bele és bebizonyította, hogy a fiú ürügye csak ürügy, nem hallgatta el az igazi okot sem:

– Attól félek, hogy megún a tanár úr, ha mindig a nyakán vagyok.

Oly kedvesen és gyermekesen mondta ezt, szokott nyíltságával, hogy nem lehetett reá haragudni. Timár azonban Bögöziékre gondolt, akikkel Pista mindig, mindennap együtt van... Persze, ő nem tud neki annyi multságot nyújtani, latin könyvekkel zsúfolt szobájában, vagy egyhangú sétáikon: mint az a vidám ház, az élénk gyermekek, és Emma, a csinos kis regényolvasó.

Akaratlanul irigyen gondolt erre a családra. Különösen Emma izgatta őt, akiben a fiú első szerelmét sejtette, majdnem alaptalanul, mert a gyermek gyermek volt még egészen. Timár mégis érezte, hogy az élet követeli már ezt az életteljes fiatalságot és hogy nemsokára minden más fontosabb lesz neki, mint az ő barátsága és régi könyvei. Mély melankóliával gondolt erre. Elnézte a fiút, amint szórakozottan ült előtte a karszék kopott plüsén, ki tudja, merre kalandoztak gyermeki gondolatai. Ez a kedvetlenség őt is kedvetlenné tette, semmi sem jutott eszébe, ami a fiút érdekelhetné, unatkozva és kellemetlen gondolatok közt ültek együtt, s gyakran mindkettőjük terhesnek találta ezt az együttlétet; Timár mégsem tudta volna nélkülözni. Ha egy-egy pillanatra visszatért a régi bizalom, az annál kedvesebb volt és hosszú időre boldoggá tette őt. Egy alkalommal Pista betegen találta Timárt, és ekkor felébredt benne minden veleszületett gyengédség, csevegett hozzá, vigasztalta, vele maradt késő estig, és másnap megint eljött, leckéit végezve. Ettől fogva Timár gyakran rosszulról panaszkodott a fiúnak, néha elég kevés igazi alappal, hogy ezt a ritkuló gyengédséget kicsalja.

Timár néha valósággal megalázottnak érezte magát kis barátjával szemben. Mert kettejük közül a fiú volt az, aki kevésbé szorult a másikra, ő volt az erősebb. Ezt Timárral önkénytelenül és gyermeki kegyetlenséggel éreztette sokszor.

Semmi tisztelet sem volt benne a tekintély iránt. Amint a Timárral való barátság megszokott lett előtte – Timár maga megszokott, mint egy apa –, úgy bánt vele, ahogy élénk eszű és élénk temperamentumú fiúk nagyonis jó apáikkal szoktak: kissé gúnyos és fölényes szeretettel. Hiszen csak erre vágyott mindig Timár – hogy úgy tekintse, mint valaki egészen közelit, mint apát –: most mégis fáj neki! Mert mi az apa a

fiú lelkének? Egy kedves öreg bútor, semmi egyéb; mindenki más jobban foglalkoztatja őt. Timárnak lelkét néha mintha éles kések szúrták volna, mikor a fiú ártatlan őszinteségében elárulta, amit maga sem tudott tudatosan: mily keveset jelent neki ez a jó tanár-pap. Pista nem csinált titkot belőle, hogy sokallja az időt, amit Timárral tölt: és mind nyiltabban iparkodott abból lealkudni; – Timárnak pedig, a gyöngé apának, nem volt eszköze érvényesíteni akarátát; néha szinte könyörgött Pistának: – igen, megalázta magát előtte – és önmaga előtt! De hogy tudott volna haragudni? Oly szép volt a fiú, kedves és vidám fölénységben, gyermeki, dacos vállrándításával, s avval a szelíd és gúnyos modorral, mely mindig a szegény Linára emlékeztette őt!... Olykor szeszélyes volt, mint egy kacér asszony, – de annál kedvesebb. Mentül jobban fölébe nőtt, annál leküzdhetetlenebbül szerette! Nem volt-e az ő lelkének gyermeke? Fában is az nő leghamarább fölébe földjének, amelyik abból legtöbb erőt szívott! Volt-e valaha fogékonyabb, tehetségesebb tanítvány Pistánál? Mit tesz, hogy ma már nincs reá szüksége? Amit kapott tőle, azt többé semmi el nem törülheti.

S Timár látta a fiát, folytatóját; múlt az idő s a tanítvány egyre többet ígért... Amit ő gyűjtött, azt ez a gyermek készen és korán megkapva, új és nagyszerű célokra fogja értékesíteni. A tudomány embere lesz talán: büszkesége a rendnek, mely nevelte, az egész hazának... Pista rajongott a tudományért, mindenért rajongott. Bögöziné volt a legjobb asszony a világon, a Bögözi-fiúk a legkedvesebb gyermekek, Emma a legszebb lány – de a TUDOMÁNY volt a legdicsőbb dolog az életben: mohó esze szítta, mint a virág a napot. S minden gyermeki fölénysége mellett is bámulta Virgil nagy tudását: ki volt oly jártas rég letűnt korokban? Timár csak elnézte: ha ő bírt volna így rajongani! De ő száraznak érezte e tudást az ifjú fantázia alchimiája nélkül, mely színek, lelkek és sorsok csillogó szövetévé képes varázsolni. Napról-napra jobban Pista lett minden munkájának, egy egész élet görnyedésének egyetlen értelme. Érte történt: nem volt haszontalan!... S néha jöttek órák, mikor a tanulás gerjedtsége közel hozta őket, mint egy közös szenvedély rabjait. Pista ugyan nem szeretett együtt tanulni Timárral: de beszélni arról, amit tanult: igen!

Pista abban a korban volt, amikor az ész, a szellem ereje és méltósága először mutatkozik meg az ifjú előtt s elvakítja fényével a lelket: mindent ebből az egy szempontból tekint, minden embert e szerint ítél meg. Ezt a próbát Sóton kevesen állták ki, még a tanárok sem. Timár, az más volt; de a többiek?! Szoboszlai Timót, a természetrajz elegáns tanára? aki vakító fehér reverendaujjában jól ápolt kezét gesztusra emelve, oly üres pátozzal tudta szavalni a tankönyv szép latin neveit: »*Lamellibranchiata*, azaz *Lemez kopoltyúsok*«. Vagy a kis Bogár Szaniszló, aki jó pedagógiai fogásnak találta a *heretyutyutyu* nótájára énekelteni a latin regulákat? Vagy a vörösarcú Lesinszky, nagy hazafi, akinek ez a kérdés volt a trükkje:

– Milyen Ausztria földrajzi alakja? – amire azt kellett felelni:

– Olyan, mintha Magyarország köré egy dézsa moslékot öntöttek volna ki... – Timár mégis csak különb volt. Megérzett rajta a szellem embere s az apró intrikákkal telehálózott klastromban, pletykás kisvárosban valami nemes különállás különböztette meg, mely annál jobban imponált Pistának, minél jobban kinőtt környezetéből ő is. Múlt az idő s ez használt Timárnak: Pista megértetlen állt pajtásai között. Pista kezdte bizonyos naiv megvetés pózát felvenni mindenkivel szemben; szerette és lenézte a világot; mi volt itt körülötte? Cselédügyek és városi pletykák, Bögözi bácsi jogi kérdései, Emmuska érzelmes regényei s a bumfordi Lajkó footbalszennvedélye: mindez nagyon kicsinyes dolognak tűnt fel őelőtte, aki Caesar politikájáról és az őskeresztény egyházak keletkezéséről szóló könyveket olvasott.

– Én nem is értem, hogyan lehet így élni, minden magasabb érdeklődés nélkül.

Ebben egyek voltak, egymásra találtak: a gyermek, akinek egész lelke még csupa szent kíváncsiság, tiszta magasbavágás volt és a szerzetes, világtól elvonult, könyvekbe merült félénk életével. A gyermek most érezte, hogy őt igazán a szerzetes érti meg; neki panaszolta el fiatal életének első csalódásait az első nagy lehangoltságokat, különös zavarokat, melyekkel ráköszönt az Ifjúság, ez az orv ellenség, aki kiragadja a gyermeket a panorámás nyugodt nézőtérről és földobja a véres zavaros színpadra...

világnézetének első nagy forrongásait. A papoktól nevelt, ártatlan fiúcska nem sejtette még e nyugtalanságok jelentését: s Timár szemérme tiltotta, hogy kényes témákról szó essék közöttük.

– Munka! – mondta mindig a szerzetes – kerüld a tétlen perceket. Tétlen percekben fölcsiráznak a bénító, mérges hangulatok, mint a gaz az ugaron. – És egy nehéz görög szöveget nyitott föl; s a kemény észtornába, a lelki izmosodás érzéseibe belefeledkeztek mind a ketten.

Oh a nevelés gyönyörűsége, a tanítványnak a mesteren csüggő, áhítatos, ígérő szemei! Timár fenéig élvezte ezt a gyönyörűséget, mely nemcsak a lelki ajándékozás ünnepe, hanem egyúttal az emberi hiúság egyik legnagyobb kielégülése. Végérhetetlen szellemi tobzódások voltak ezek; nem tudtak betelni egymás gondolataival. A tanár talán még jobban élvezte a fiúnak friss látását, meg nem vesztegetett ítéleteit, mint a fiú az ő tudását, bölcsességét. Néha késő estig ültek egy könyv fölött, mind a ketten lekéstek a vacsoráról. Máskor telhetetlen sétákat csináltak, peripatetikus beszélgetés közben, a tölgyes hegyek közt; volt egy kedves padja Timárnak, az úgynevezett Demir-kapunál, a Nagyhegy tetején, azon üldögéltek sokszor alkonyatig. Naiv fantáziájuk fölhevült, hangjuk emelkedett; a rigók fölriadtak és a meszes hegyek visszhangzották a szót. Vitatkoztak. Pista elragadtatta magát, szenvedéllyel, lelkesen védte álláspontját. Timár a görög ifjakra gondolt, Sokrates tanítványaira... az őskeresztény neophitákra.

Csakhogy Pista nem volt alázatos, mint az őskeresztény neophiták. Fölbátorodott egészen. Véleményeit habozás nélkül kimondta, és véleményei nagyon gyakran ellentétesek voltak a tanári felfogással. Ellenkezése szenvedélyes volt, szinte védekezés, s inkább magának szólt, mintsem tanárának: mintha szüksége lett volna, önmaga előtt bebizonyítani, hogy neki külön álláspontja lehet. Mennél mélyebben érezte a Timár hatását, annál erősebb lett ez a reakció. Már-már odáig ment, hogy elég volt Timár véleménye valamiről s Pistában ellenállhatatlanul az ellenkező meggyőződés lett úrrá.

Egyre merészebb lett, utolsó skrupulusait sem hallgatta el, s Timárt sokszor valósággal megrémítette, amit ez a gyermek mert mondani a sóti ciszterciák százados, tiszteletreméltó falai közt. Olvasmányairól beszélt s tüntetőleg fedezett fel szépségeket és igazságokat olyan íróknál, akiknek már a neve is hökkentő volt a papi fülekben. Mondjuk ki: ugratta, aztán kedves, gyermeki hahotával ütötte el... Mit tehetett a szegény professzor: szerette ezt a semmirevalót. S ha néha mégis komoly szemrehányás vagy intelleum jött ki az ajkain, Pista kész volt védeni álláspontját: semmit sem ítélnünk el olvasatlan.

– *Audiatur et altera pars* – mondta. S Timár vitatkozhatott magában az ördöggel, aki olykor azt súgta, hogy a fiúnak igaza van...

Egy bizonyos: Timár nem haragudott, sőt örült Pista bizalmának, mert ez új kapcsot kapcsolt kettejük közt: ki más előtt beszélt volna ily szabadon a fiú? Ők már barátok voltak; Pista már tanáraitól is nyíltan csúfolódott Timár előtt; például elmondta, hogy a kényes, képzelbeteg Szádi Márk hogyan jön órára: a reverendája fölött szalónkabát, azon egy sál, azon überciher, azon megint egy sál, végre télikabát... és első dolga a hőmérőre nézni: s a szerint hámoz le a különböző héjakból magáról, ahány fok meleg van a tanteremben... Csak ilyeneket: de ez is forradalom volt a cisztercita iskolák fegyelméhez képest. Timárban különös, bűnös szabadság érzése kelt, s bűnös fölényé rendtársai fölött. Bizonyos örömmel élvezte, hogyan hullnak le a fegyelem köntösei kettejük közt. Egyszer osztályfőji hospitálását végezte, Gombos Cirill órája volt; a fiúk nem tudtak s a szegény vén tanár tehetetlen dühében a cingulusát rázta:

– Fiacskáim, én isten nem vagyok! – Ekkor Pista Timárra nevetett a padsorok közül s Timár visszanevetett rá: már cinkosa volt a tiszteletlennek. Néha csodálkozott, honnan ez a gúny és szabadság a ciszterciák jámbor növeltjében? Pista sohasem érintette vitáikban a vallás dolgait: ízlése és szeretete visszatartotta ettől a pap előtt; de a gondos és aggódó lelkiatya szó nélkül is érezte, hogy a fiatal lélek tudásának tarka és szövevényes transparensi mögött nem ragyog már a hit nyugodt és egyforma fénye. Elnézte Pistát a kötelező diákgyónásokon. A kis templomba rézsút süttött a délutáni nap, a barna

gyónószékek, mint Isten őrházai, álltak kétoldalt, faragott mennyezeteikkel, kis, csüggedt fiúnyájuk sorakoztak a farostélyok mögött. Pista sohasem térdelt Timár széke elé, hanem eleinte a szigorú, csontos Szádi Márkot, később a könnyed, világias Szoboszlait választotta lelkiatyának. – Timár mégis úgy érezte, hogy ő tartozik számadással ezért a lélekért; s szemrehányásokat tett magának, mert nemcsak tehetetlenül nézte fejlődését, hanem akaratlan és kiszámíthatatlan hatásával még ő vitte az ellentétes utakra... Ó milyen felelősség a nevelőé!

Egy nap reggel a hittanár, Szádi Márk, nagy megbotránkozással rontott óra után a rendtársak közé.

– Jobban vigyázzon főúr a kedves fiára! Ecce csak mit olvas!

Egy új magyar könyv volt a kezében, amely akkortájt nagy feltűnést keltett; egy zsidó írónak a műve, szellemes cikkek és aforizmák, szabad és szkeptikus hangon írott könyv. Az író – Vitányi Vilmos – típusa volt annak a modern ujságíró intelligenciának, mely mindenhez tud egy kicsit, és semmit sem vesz egészen komolyan, mindenről van aperçuje, de semmiről sincsen véleménye, sőt a véleményteleniséget elvvé és a fölényes intelligencia egyetlen kritériumává magasítja. A katolikus irodalmi lapok hosszú és elkeseredett cikkekben bírálták ezt a könyvet, mely szent dolgokból könnyelmű és fölényeskedő játékokat űzött, zszurnalisztikus féltudását mindenről rosszakaratúlag interpretálta, zsidó módon, léha »esztétikai« szempontokból kiindulva, kacérkodott a katolicizmussal, s szomorú elvtelenségében a legüresebb és legsivárabb szkepszis kapuit tárta föl. Szádi Márk hittanórán kobozta el ezt a könyvet Pistától.

Timárnak magának is rosszul esett a dolog. Azt el tudta viselni, hogy Pista komoly és tudós könyveket olvas, Renant, Tainet, ha e könyvek szelleme ellentétes is az Egyház szellemével. Az Igazság erős szeretete lüktetett mégis e könyvekben, a tudomány igaz tisztelete, szent komolyanvévése a világnak, oly morál, mely nem vihetett el a jó útról. De a rossz könyv, a zszurnaliszta, aki tudatlanságát fölényeskedésekkel palástolja, aki könnyelmű szemtelenséggel beszél a legnagyobb kérdésekről, melyeket talán egy aznapi osztrák lap tárcájából ismert meg először! Hogy ebből táplálkozzék az ő okos és komoly kis fia!

– Nem tudta talán, hogy micsoda könyv ez?

– Semmi könyvet sem szabad olvasni, amit nem a professzorai adtak a kezébe – nincs elég könyv az ifjúságiban? A főúr még a tanáriból is ad neki – mire való az a sok olvasás? *Qui proficit in literis, et deficit in moribus...*

– *Plus deficit* – hagyta rá Timár –, de ha egy ily fiú, kinek esze, tehetsége...

– *Donum anceps* az ész: kétélű ajándék.

– A Vágner Pista erkölcsére sohasem volt panasz...

– Kell-e nagyobb panasz? Ezt olvasni órán! hittanórán! az én magyarázatomon! Konferencián fogom előhozni.

Ó, hogy irigyelte Timár ezt a nagy buzgó korlátoltságot! Hogy égette a maga gyengesége, bűnös liberalizmusa! Nem készíti-e ő maga a legnagyobb lelki veszélyeket annak, akit úgy kellene óvni és védeni, mint egyetlen életét? Mert őbenne volt már minden reménye életbe-élni a saját elvetélt lehetőségeit... Fölvillogtak régi ábrándjai: Pistából nagy ember lesz, a rend büszkesége, a haza reménye... De minden lehetőség kétfelé ágazik: s Timár Tertullianra gondolt, a lelkes, a rajongó ifjúra, éles szemére és sűrű vérére: aki az Egyház legnagyobb reménye és legtudósabb doktora volt s haeresiarcha lett, fő-fő-eretnek...

– S tetszett neked az a könyv? – kérdezte Pistától, aki egyáltalán nem látszott lesujtva a dorgálás által.

– Nekem tetszett – szólt Pista dacosan; s aztán magyarázta: hogy nemcsak az igazság értékes, hanem

az érzések és lehetőségek is, hogy éppen egy nemszaktudós, egy zszurnaliszta, merészségével és elfogulatlanságával, újabb perspektívát, elevenebb érzésreakciót adhat valamely kérdésről, mint maga a tudomány: mert ez az élet reakcióját adja a tudománnyal szemben, annyi hat rá ép a tudományból, amennyinek életértéke van... Timár csak nézte ezt a Tertulliánt (mily példásan szerény fiú volt azelőtt).

– A te nevelésed! – mondta önmagának.

Délután konferencia volt s Szádi Márk előadta panaszát.

– Talán nem lehet feladatomban – kezdte – egy kartársamnak nevelő rendszerét bírálni, de meg kell mondanom, hogy veszedelmesnek tartom az intellektuális gőgöt nagyra növelni éretlen ifjakban. A mostani eset szomorú bizonyossága ennek. Ez a fiú már gyermekkorában rossz környezetben élt...

És lecsapta az inkriminált könyvet a zöld asztalra.

Lesinszky dühösen ütötte ki vörös tokját a kráglijából:

– Gyalázatos egy könyv! A hazát becsmérli...

– Tehát milyen büntetést javasolnak a kolléga urak? – kérdezte Horvát Vince, a házfőnök.

– Az alázatosság ellen vétett, alázza meg magát. Ismerje be bűnét nyilvánosan a tanulók előtt!

Timár érezte, hogy elfehéredik: erre bajos lesz rábírní Pistát. A házfőnök általános intéssel fejezte be az értekezletet; figyelmeztette a tanár urakat, hogy óvakodjanak túlságosan felbátorítani növendékeiket a világi olvasmányokra, s kerüljék a túlzott bizalmaskodást is, mert az mindig a tekintély rovására megy. Gombos Cirill már kereste a kártyát a másik szobában.

Másnap Pista izgatottan járt föl és alá a Bögöziék kertjében. Nem, azért sem fog bocsánatot kérni! És nem fogja rossz könyvnek vallani a Vitányi könyvét! Mikor ő jónak tartja! Meg tudja ő ítélni annyira, mint az a buta Szádi Márk! Igen, mit szépítsem, ezt a tiszteletlen kifejezést használta, hogy »buta«. Emmuska csillogó szemekkel nézte: olyan szépnek, okosnak és bátornak látszott gyermeki dacában! Bögözi intette; atyailag: nem jó a felsőséggel ujjat húzni. Okos ember magában tartja véleményét. Ez a csillapítás olaj volt a tűzre. Imre bácsi, a Bögözi-gyerekek nagyapja, ezúttal is Pistának fogta pártját. Kipattogott a lugasból, nagy pipája mögül, biztatva a fiút, vén gyermek maga is, a függetlenségi öregek ideológiájával:

– Ne hagyd magad, Pista! Ördög bujjon a papokba: Petőfit is kicsapták az oskolából.

Pistában egyszerre fellüktetett a szív: Tamás, a rendház szolgálja, állt a kertajtóban. Timárnak rossz napja volt: értesült, hogy Pista megtagadta a bocsánatkérést, s most izgatottan kérte a fiút magához. Pista ideges vállrándítással felelt, de aztán mégis vette kimenőkabátját:

– Elmegyek öreg Virgilemhez – szólt gyermekesen, felnőtt barátot szenvedve.

Virgil türelmetlenül várta. Mi lesz, ha makacs marad? Nyílt engedetlenség ez. S szinte hallotta a Lesinszky hangját: »Menjen más iskolába!« Hogyan tarthatja fenn akkor barátságát az engedetlennel?

Idegesen kezdte kérlelni a fiút, de az hajthatatlan maradt.

– Tessék kívánni akármit, csak ezt ne!

Timárnak szinte könnyes lett a szeme: eszébe jutott dédelgetett terve, Itália, ahová magával akarta vinni a fiút a vakációban, szigorú tanulmányút, egy egész nyár, amikor mindig együtt lehetnének, amikor egészen az ő fia lenne... Ennek is vége már?... S ismét kérlelni kezdte Pistát, jutalmul és csábképül tartva elébe a tanulmányutat, ismerve mohó tudásszomját, vágyát az idegen csodákra. Pista azonban morcan fogadta a tervet, kijelentette, hogy nem kíván Timárral utazni, hogy úgylis túlságosan sokat tett már Timár érte, hogy ő nem akar többet elfogadni, mert nem tud hálás lenni oly engedelmességgel, amilyent várnak tőle, s mindjobban felhevülve a vitában, azt is, hogy ő nem akar egészen a Timár teremtménye lenni, nem akarja az ő kegyelméből látni Itáliát, hanem majd egyszer a maga szemén át és a maga pénzén, vagy sohasem!

S fejének fölszegése, az ismerős vállrándítás, szemének lobbanása, hangsúlyozták megizzott szavait.

Timárnak szívébe égetett a gyermeki kegyetlenség: az ő fia mennél távolabb akar lenni tőle, vezető kezét visszautasítja, elhúzódik. E szép és nemes fiatalság előtt egyszerre rászakadt életének egész magánossága. Könnyei sajtolódtak, mint egy fizikai érintésre, s Pista tekintete váratlan felfogta tanára szemeiben a fájdalmas csillogást.

A fiú szíve hirtelen meglágyult, mint friss viasz egy meleg lehelettől, szavai szétröppentek, mint könnyű papírdarabkák, ha fölibük fúnak; csak a könnyező férfit látta maga előtt, s forró szájalom öntötte el. A torka elszorult, elfeledett mindent, semmi más vágya nem volt ebben a pillanatban, mint megvigasztalni az ő öreg, szenvedő Virgilét, bármibe kerüljön is, megtenni mindent, amit kíván, nem a büntetéstől való félelemből, nem a tekintélyért vagy a felelősségért, még kevésbé talán belátásból, hanem egyedül azért, mert öreg barátja szomorú lenne, ha nem tenné meg.

– Gazember volnék, hogyha meg nem tenném! – mondta otthon az idegesen aggódó Bögözi néninek, mintegy fedezve a visszavonulás útját. Halántékai azonban lüktettek, előre érezte a holnap megalázás súlyát, a torkát fájdtotta és lázas volt, Bögözi néni ágyat készített neki.

Reggel a templomban, a tanítást megelőző mise alatt, Timár nyugtalanul kereste a térdeplő diákok közt az ismerős barna fejet. Hogy fog lejátszódni a kínos jelenet? Nem lázad-e fel a fiú büszkesége az utolsó pillanatban? Pista nem volt helyén, s az osztályba érve, kitűnt, hogy nem is jött el iskolába: a hiányzók között diktálták föl.

Timár alig tudott figyelni a szövegre, amit fordítottak: a legképtelenebb feltevéseket csinálta a fiú kimaradásának okáról.

Tíz órakor megjelent Bögözi és maga mentette ki Pistát. Valami lappangó betegség tört ki a gyereken; magas lázban fekszik és folyton Timárt emlegeti; nagyon nyugtalan tanárának tett ígérete miatt...

- Futok hozzá – kiáltott Timár ijedtsége.
- Ne tegye, tanár úr, én is elkülönítem a családomat.
- Csak nincsen valami...?
- Az orvos vörhenytől fél...
- Én nem félek és nincs kit féltennem.
- S a tanítványai?

Éppen tódulnak be a tantermekbe.

Timáron végigfutott a gondolat.

Még csak meg sem látogathatja az ő beteg fiát. Tanár, pap és a kötelesség első, a szeretet csupán a második. Nem szabad a ragályt széthurcolni a diákok közt. Hetekig nem fogja látni lelkének gyermekét. Fogja-e még látni valaha? Ily nagy fiúknál már veszélyes a vörheny...

Aggódással teli napok következtek. Tamás naponta megjelent a Bögözi-háznál s üzenetet vitt Timárnak a fiú hogylétéről. Pista állapota csakugyan veszélyes volt s az egész város érdeklődött érte; mindenki szerette. Még Szádi Márk is kérdezősködött felőle Timártól, és kifejezte sajnálkozását. Timár ezekben a napokban kibékült az egész világgal, csak a sorssal nem, mely Pista életét fenyegette. Oly semmieknek, jelentéktelennek tűntek föl egyszerre előtte eddigi aggódásainak okai! Gyermekesnek látta magát, hogy Pista változó hangulatain tudott elszomorodni vagy felingeredni: minden más mellékes, csak hogy éljen s egészséges tegyen.

Ó, mily sivár napok voltak ezek, melyeknek csak a lázmérő egy-egy kemény száma adott egyéniséget vagy hangulatot. Timár nem tudta hogyan eltölteni az időt, mindenütt égő unalom gyötörte, s nagy megerőltetésébe került nem menni a szőlőbeli séta helyett a Bögözi-ház felé, legalább arra járni! Néha szinte haraggal nézett tanítványaira, akik miatt nem léphette át a küszöböt.

Lassanként azonban letisztult a harag, amint a fiú jobban lett; minden letisztult, mint bús zápor után az esti levegő. Nemsokára újra látni fogja Pistát! Talán jót is tett neki a hosszú távollét; érezte, hogy lehiggadt benne a szeretet lángja, az ideges és önző érzés megnemesedett. Egy nagy felfedezést tett e pár hét alatt: azt, hogy jobban szereti a fiút, mint magát; hogy képes volna inkább sohasem látni őt, csak éljen s boldog legyen. Ez a felfedezés megnyugtatta. Szinte szégyennel gondolt régi türelmetlenségére s féltékenységére, amikor minden szóban, minden gesztusban elhidegülését vélte érezni, s folyton remegett, hogy ellenséges befolyás vagy pusztító szerelem elragadja tőle. Valahogy, amint távolabbról gondolt a fiúra, biztosabb volt szeretetében, mint mikor maga mellett látta, s nevette már aggodalmait. Csak Isten tartsa meg számára, ő nyugodt barátsággal fogja kísérni útjain, s öregsége úgy fogja bemosolyogni zsendülő éveit, mint a lemenő nap egy fiatal fát.

Pista maga is alig várta, hogy láthassa már öreg Virgilét. A hosszú és unalmas betegség újrakeltett benne minden ragaszkodást, a lábadozás szelíd türelmetlensége fölgyújtotta vágyát a tanulásra, gondolkodásra, fiatalos vitatkozásra, mindenre, amit tudós barátja jelentett naiv diákéletében. A találkozás olyan volt, amilyennek lenni kellett köztük: gyermek és tanár, két naiv szeretet, mint két felszabadult tükör, visszavetve egymás fényét enyhe csillogásban. Pista üdülése lassan haladt, Timár gyakori vendége lett a Bögözi-háznak, s magános lelke kissé fölmelegedett: öreg szeméit drága fiatalság üdítette, s atyai jóakarattal nézte még a kis Emma öntudatlan szerelmét is; atyai terveket szótt fia jövőjéről. Egy gyönyörű, s már megserdült fiú, akit az Isten adott neki, sivár napjainak, nemes és hajlékony, mint egy Botticelli-angyal...

A városban azt beszéltek, hogy Timár Virgil a valóságos apja Pistának.

Érezte a gyanút és – jól esett neki. Szinte maga is beleélte magát e gondolatba. Minden jogot ő tartott a gyermekhez – többet, mint valóságos apa a fiához. Milyen idegenek sokszor apák fiaikhoz! És mily közömbösök! Timár szinte bámulta Bögözit, mily nyugodt szívvel adta ki házából – hogy tudta olyan nyugodt szívvel kiadni? – legidősebb fiát, aki már egyetemre ment...

Bizony, múlt az idő, Pista is közeledett már az egyetemhez; Timár elnézte osztályában nagy fiait: hogy öregszik az ember! mintha csak tegnap lettek volna aprók. Minden év végén megmérték magukat, az egész tanári kar, egy mérlegen, mely ott állt a refektórium kerti ajtajában; s év elején, Veni Sancte után, megismételték ezt. Timár neve mögött csekélyingású számok sorakoztak a mérleg táblácskáján: összesen ennyi jelt hagytak az évek, melyeknek egyetlen izgalmuk s gyümölcsük Pista volt. Ám Pista ember lett, s nemsokára ki tudja, hova viszi a sors? Vigye! A sors sem teheti meg többé, hogy ne az ő fia legyen. Őelőtte még most is gyermek volt. Gondozta, mint egy apa, óvta szellőtől, vad sporttól, fiatalos vakmerőségektől; s szívdobogva gondolt rá, a nyáron övé lesz egészen; egyedül az ő gondjai alatt; mert az olasz utat elhatározták. Pista maga hozta elő, mingyárt első találkozásukon, újra pezsdült rajongásának zálogául:

– Mégis csak nagyszerű dolog lehet a római fórumon sétálni! Mikor megyünk? – s Timárban örült a szív a többes számnak.

Ó hogy vágyott már erre az útra és élvezte előre! Két hónap, mialatt Pista egészen övé lesz: reggeltől estélig az övé! Mióta kikerült a szemináriumból, mindig egyedül élt, magános szobában: csak étkezésnél találkozott közömbös társakkal: most úgy intett neki ez a két hónap a jövőből, mint egy kábító ígéret, egy nagy szenzáció. Két hónap, mialatt a közlékeny fiú életének minden rezdülését látni fogja, tudni legkisebb gondolatát: s tanuja lesz annak a leggyönyörűbb és legcsodálatosabb látványnak, ahogyan egy ifjú szemben s szűz lélekben legelőbb tűnik föl a Nagyvilág friss képe, ez az egész nagyszerű isten- és embercsinálta mindenség, Itália; ahogyan tágul a szem, s gazdagodik a lélek, lépésről lépésre... A Vezetés és Mutatás gyönyörét remélte, a nevelő legnagyobb gyönyörét s készítette már az útiterveket, tanulta a Baedekereket.

És úgy érezte, hogy ez utazással életének egy korszaka ér véget... Húsz éve volt tanár. Enyhe fénnel, mint langyos, bús napok, leszáll életének ez az öt bús olympiása is, amerre Athén évei s Róma lustrumai szálltak... Tudta, hogy az iskola ünnepet készít az évfordulóra s hiúságát hidegen hagyta ez: az ünnep kijárt Lesinszkynek is annak idején, Gombos Cirillnek is. De Timár érezte, hogy az ő esetében az iskola ünnepe a város ünnepe lesz; s ez jól esett neki. Timárt tisztelték, mert bölcs távolságban élt ő a világtól, s nem elegyedett a kicsinyes életbe. A város tudósa volt ő, akivel önmagukban büszkélkedtek a derék sótiak: a szentéletű pap, akiről semmi rosszat sem tudhattak; az a kis pletyka, ami Pista körül forgott, nem ártott neki, inkább használt, a világ szemében.

– A pap is csak ember – mondták, s még Szádi Márk is elhallgatott csípős megjegyzéseivel. Pista azonban lázban égett: az ő öreg Virgilének az ünnepe lesz ez. Ő volt a diákság ünnepi szónoka, s ő adta Bögözi révén azt az ötletet is, amivel a város közönsége kedveskedett a köztiszteletben álló tanárnak. Azt a rozoga kis fapadot, amelyen a Demir-kapunál, a Nagyhegy tetején szoktak üldögélni, egy görögös mintára szépen faragott kőpaddal helyettesítették. A padra Piacsek kőfaragómester (akinek fia szintén a cisztercitákhoz járt) legremekebb betűivel véste a felírást, melyet szintén Pista készített: egy verset a tanár kedves Virgiliusából:

VIRGIL PIHENŐJE

...silvis scaena coruscis
desuper, horrentique atrum nemus
imminet umbra;
intus aquae dulces, vivoque sedilia
saxo...

Virgil boldog volt, mint soha életében. Most megint úgy érezte, hogy nem élt hiába. És hogy még élni fog! Szinte megifjodott a tervezésben, a szép jövődjő kiszínezésében, amelynek egyetlen nagy öröme, egyetlen érdeke s célja volt: hogy eloszlik minden félreértés, s Pista végre egészen az ő fia lesz.

De ekkor valami közbejött.

Harmadik rész.

Vitányi Vilmos, a *Magyar Ujság* és az *Uj Világ* belső munkatársa, egy napon, dél felé, kábultan és kissé szédülve ébredt fel álmából. Mint az ideges emberek többnyire, ő is mindig reggel volt a legfáradtabb. Estig rendesen felvillanyozódott; de reggel, mikor először konstataulta a szobájába beszüremkedő fényt, s először hallotta meg a kocsik zörgését az uccáról, rettenetesen erőt vett rajta az élet hiábavalóságának és céltalanságának érzése. Most új napot kezdeni? Miért? Ez is csak olyan lesz, mint a többi volt. Ugyanazok közt az emberek közt (akiket már régen kiolvasott), ugyanazon pózokban, a pénzhajhászás ugyanazon szégyenteljes robotjában... Az az egy bizonyos, hogy ma sem lesz ideje, sem kedve, belefogni abba, amit talán csinálnia kellene, amiért talán élnie érdemes. Ő ha meg tudna még élni szerényen, nyugodt munkával, egy nyugodt jövedelemből, lemondani a nagy Életről, a Pipere és Luxus ezer igényeiről, a híres, kényes vacsorákról a Bristolban, lemondani a Nőről, aki kiszívja az embert, idejét, pénzét, erejét és otthagyja akarata nélkül, képtelenül a munkára, lelkesedésre, bármi másért, ami nem ő...

Vitányi a feleségére gondolt, a gyönyörű színésznőre, akitől válófélben volt... Aztán egy fiatal svájci cukrászleányra gondolt, akit ajándékaival ő szédített meg először s akivel majdnem a liliumtiprás gyönyörűségeit élvezte.

Mert mennél öregebb lett, annál jobban meggyőződött róla, hogy nincs szebb dolog a világon, mint a naivság és ártatlanság – de csak annak számára, aki letöri, akinek kinyílik. Ez még az ő vérét is fel tudta pezsgetni; ez el tudta feledtetni vele a hiúságának azt a nagy sérelmét, ami a felesége elutazásával érte félév előtt. (Mert a felesége elutazott tőle, egy katonatiszttal, levelet hagyva hátra, melyben megállapodásuk szerint, őszintén megírta, hogy már nem szereti. Akkor küldette ki magát a lapjával Svájcba, egy kis pihenésre, mert szükségét érezte a távollétnek és csak tegnapelőtt érkezett megint vissza Pestre.)

Az ablaktábla hasadékain erős fénykések vágtak be, Vitányi megnézte az óráját: délre járt. Fel kellene kelni... be kellene csengetni a szobalányt... de ez mindennap új, erős küzdelembe került. A legjobb volna beteget mondani, így heverni egész nap, tétlenül, az ágyban... Aztán megrázta magát. Az ágyneműi izzadtak voltak, a lepedője meggyüremlett. Szájában felrémlett az esteli Medoc fanyar íze...

...

– Nyissa ki a spalétát – mondta a szobalánynak.

A fény beömlött; s éppen egy bútorszállító döcögött az uccán, annak a piszkos zaja; majd egy autó szirénája.

– Mégis csak jobb volt a budai lakás – gondolta Vitányi, mint igazi pesszimista, akinek mindig az a rosszabb, amiben éppen benne van. A budai lakását elhagyta, mert lustasága, a kényelem és közelség szeretete, hatalmasabb volt ízlésénél és snobizmusánál, mely pedig a régies és biedermyer felé vonzotta.

A fürdőszoba toilette-asztalán ki voltak rakva a piperecikkek, illatszerek, kézápoló, beretválkozó, hajgondozó szerszámok, a legdrágább és a legmodernebb. Illatos szájvízzel öblítette ki száját, jó, lankatag langyosságú fürdőt moderált, a fürdőben ülve olvasta el az ujságjait. Az ujságban csak a pletyka érdekelte; kedvetlenül nézte valamely folyóiratban egy felkapott költő újabb művét, arra gondolt, hogy ha a pénzszerzés, az ujságírás el nem vonja, ő lenne tán ma az, aki ez a költő lett, sokkal kevesebb intelligenciával, de frissebb erővel: a magyar irodalom modernségének, megnyugtatásának úttörője...

Fáradtan dobta földre egymás után a vízcsöppes és rosszul fölvergött füzeteket, amilyen sok összegyűlt címén hosszú távolléte alatt. A léhához túlságosan is intelligens volt, a komoly fáradságot kívánt tőle és úntatta... Felvette pyjamáját, reggeli köntösét. Az ebédlőben várta már a tea, vaj, méz, dzsem: így kívánta, mert külföldön így szokás a hotelekben. Az ebédlő a feleségére emlékeztette őt; mintha valami itt maradt volna az asszony szelleméből. Vitányi néhány mondain malíciájú aforizmát fogalmazott

magában a nőkről és leveleit kezdte bontogatni.

Ezek is jócskán fölszaporodtak, mert ezeket sem küldette maga után. (Akitől neki fontos levelet várhatott, az úgyis tudta mind a svájci címét). Sok volt a női írás az itt késett levelek közt, autogrammkérő levelek, meghívások, költőnők s bámulók levelei, melyek gyakran félig-meddig szerelmi ajánlközások is voltak. Vitányinak ezek a levelek különös elégedettséget okoztak; kis termetére gondolt, görbe lábaira, erősen keleties típusú arcára (amit éppen az imént szemlélt a tükörben). Mindezek dacára ő ma világfi, életművész, nőhódító, *arbitrarius elegantiarum*. Ha szegény öregapja, aki még kaftános zsidó volt, megálmodta volna ezt a péntekesti gyertyafénynél!

Aztán egy vastag levél akadt a kezébe, amelyben valaki – valami fiatalember – megjegyzéseket írt valamely cikkére. Vitányi fanyarul mosolygott; már nem is emlékezett a véleményre, melyet az illető cikkben kifejtett. Mindazáltal érdeklődve olvasta el a levelet, mint minden sort, ami reá vonatkozott. Most úgy találta, hogy a fiatalembernek igaza van.

– De ebből is látszik, mennyire nem fontos az igazság – gondolta magában. – Egy szellemes paradoxon többet ér egy lapos bölcsességnél.

Elolvasta a cikkéből kikapott mondatokat s maga is csodálkozott: véleménye lehetett ez valaha? De hát mi is az a vélemény? Önmagunk korlátozása. Vitányi két lapja közül a *Magyar Ujság* konzervatív volt, az *Uj Világ* pedig radikális. Vitányi megszokta már, hogy mindenről két véleménye legyen és lassanként maga sem tudta, melyik az igazi.

Tovább egy könyvet talált a postájában, egy regényt, a szerző dedikációjával. Vitányi a könyvére gondolt, az igazi könyvre, melyet mindig szeretett volna megírni s melyet immár nem fog megírni soha. Az ő könyvei csak hírlapi cikkeknek, tárcáknak és aforizmáknak gyűjteményei voltak s bár így is nagyra tartotta őket, maga volt legjobban meggyőződve mulandóságukról. Az Idő gyermekei voltak és az Idő megeszi gyermekeit.

Azután megint levelek jöttek, kivágott ujságmellékletekkel: barátok vagy ismeretlen jóakarók figyelmeztették Vitányit cikkekre, melyek róla szóltak és támadásokra. Vitányinak hízelegtek ezek; a támadásokat is szívesen látta; csak emlegessék, csak valaki legyen. Az egyik cikket különösen belső megelégedéssel olvasta. Egy zsidó felekezeti lap támadta, valami zsidóságot sértő kifejezésért, amelyet egyik írásában használt. Vitányinak mindig örömet okozott, ha antiszemitanak nevezték, szívesen forgott keresztény társaságban és szidta a zsidókat, újabb műveiben a katolikus világnézettel is kacérkodott. Ki is tért a katolikus hitre.

Megint egy vastag levél akadt a kezébe; egy ifjú költő versek kéziratát küldte. Futólagos pillantást vetett a versekre. Elve az volt, hogy minden fiatalt megdicsért, de senkit sem segített az érvényesülésben. Izlése tulajdonképpen éppoly kevésbé volt már, mint véleménye; csak erős erotika, vagy nagyon furcsálkodó újdonság tudta őt kiragadni fásultságából. A külföldieket is tisztán snobizmusának és a divatnak szempontjai szerint ítélte meg. Nem mintha nem lett volna veleszületett nagy érzéke az irodalom iránt; de közönye és fáradtsága visszariadt a mélyebb értékekbe való behatolástól. Azután: a fiatalok úgyis kiöklözik maguknak az érvényesülést; ez egy kegyetlen küzdelem a két nemzedék közt; éppen ő legyen a balek, aki segíti ellenfeleit? Dícsérni őket, hízelegni nekik: azt igen! Mert veszedelmesek. De csak nem nyitogatni a kapukat! Nem elég előny nekik maga a fiatalság, az isteni? Nem minden ez?

Ez minden, ez minden! Vitányi most érezte ezt igazán először. Eddig maga is fiatal volt (bár ötvenen túl már), nem a legifjabb irodalmi csoporthoz tartozott-e mindig? Nem volt-e forradalmár? Nem öltözött-e, úgy, mint egy húszesztendő uracs? De mióta a felesége elhagyta, érezte, hogy mindez hiába. Semmi sem pótolja a valódi, a *testi* ifjúságot – a testben van az ihlet, az erő... És mióta a feleségének még viruló fiatalsága eltűnt a szeméből, azt vette észre, hogy szinte beteges érdeklődést érez a fiatalság iránt – mindkét nembeli fiatalság iránt. Megfigyelte a fiatalok mozdulatait, szavait, naivságát; és gyönyörködött

benne. Bizonyosan nemi okai vannak ennek is: minden érzelemnek, minden vonzalomnak nemi okai vannak. Az öregkor kezdete ez, igen, a liliumtiprás vágya, kezdődő homoszexualitás talán... Vagy egyszerűen csak a családtalan embernek érzése, valami állandóan elvetélt apai érzés? De hiszen a családi, az apai érzéseknek is nemi alapjuk van: ez az Oedipus-komplexum. Apa és fiú szerelmesek és vágytársak egyszerre... Minden titkos és bűnösnek sejtett érdeklődése az ifjúság iránt, talán egy ilyen, freudi, gyermek utáni vágy.

Elgondolta, mi lenne, hogyha fia volna. Nem táplált ideálokat a családi életről, családi szeretetről; jól tudta, hogy folytonos veszekedésben, mardosásban, idegeskedésben telne az életük; de hát a Nővel is így telik, úgy-e? És azért mégis a Nő a legnagyobb, a leginkább életetbetöltő dolog a világon. Talán ami a fiataloknak a Nő, az az öregeknek a Gyermek; nem azért, mert jobbak, hanem mert romlottabbak az öregek; nekik már ez az inger kell, minden nevelés, tanítás voltaképpen nem defloreálás-e? Aki a tudatlanságot veszi el, az félig-meddig az ártatlanságot veszi el; s ebben áll a nevelő élvezete.

Talán ezt az élvezetet kéne megpróbálni még? Úgy sincs más, amiért élni érdemes, mint az élvezet.

Az utolsó szalmaszál...

Ekkor Vitányi odament íróasztalához, kihúzta annak egy kis fiókját és a tartalmát kiöntötte a modernül-régi biedermeier-bureau posztójára. Levelek voltak és levélké a múlt esztendőből; mindent, amit el nem hányt, ide gyömöszölt be; életének egy darabja kevergett itt, mint szemét. Legtöbbje át volt írva kék ceruzával: amiket már megválaszolt; ő azonban egy olyat keresett elő, mely jelzés és válasz nélkül maradt. Egy olyan kimondottan és régiesen »női« levélpapírost, amilyent ma már csak vidéken szokás ajándékba adni, hosszú, finom, intelligens női betűkkel, melyek a kéz gyengeségét s a vezető agy erejét egyformán elárulták. Sietek megmondani, hogy a levelet Vágner Lina írta (a levélpapírost a nagy fia vette neki ajándékba, az instruktoroskodásán keresett pénzből, mint a kanárit).

A levél így szólott:

»Kedves Barátom!

Talán nem kelt rossz emléket magában sem ez a megszólítás: hiszen mégis csak szép idők voltak azok, úgy-e kedves Vili? El kell ismernie, hogy okos, jó nő voltam, egy sorral se háborgattam azóta a tizenhat év óta, szinte magam is sokallom a szerénységemet. Látja, most is csak azért támadok föl a halottaimból, hogy nemsokára egészen visszاسüllyedjek – a nagy Süllyesztőbe. Tréfa nélkül, kedves Vili, nagyon beteg vagyok, és nem hiszem, hogy soká húzhatnám. Tudja, most azt hiszem, már akkor is, mikor együtt voltunk, a halál kutyája köhögött belőlem. Nekem hát már nem igen lesz szükségem semmire; de van egy fiam, aki kilencvenegy novemberében született. Nézze, kedves Vili, magából nagy ember lett azóta, hallom, milyen luxusosan élnek, – talán rágondol majd a fiamra, aki kilencvenegy novemberében született. Úgy-e, nem voltam vele terhére még soha – pedig lehettem volna talán... Nézze, igaz, kedves Vili, mi azzal mentünk szét, hogy kvittek vagyunk, nem tartozunk egymásnak semmivel, levelekkel se fogjuk háborgatni egymást – vallja meg maga se hitte, hogy én ezt megtartom. Megtartottam máig. De mire erre felel, én már talán – nem, megvárom a válaszát, mert csak azután tudok nyugodtan meghalni. Derék, szép fiú, rendesen taníttattam, gimnáziumba jár, igazán nagyon jó gyerek szegény – nem is várná tőlem, hogy micsoda nevelő vagyok én. Vilmos a neve.

Isten vele, kedves Vilikém, ne haragudjon rám, gondoljon vissza a régi időkre. Ha látná, hogy mivé lettem, megsajnálna. Öleli

a régi Linája.«

Vitányi újra elolvasta a levelet és gondolkozott rajta. Hátha mégsem egyszerű zsarolás? Az idő

körülbelül megfelel... Meg kellene tudni, hogy mi lett a szegény Linával? Igazán nem járja, hogy eddig sem érdeklődött. Emlékezett Linára; jó és okos lány volt... Nem közönyösségből nem válaszolt neki, hanem – tudja Isten – lustaságból – kábultságból – akkor nem tudott másra gondolni, mint a feleségére... Nem mintha elhatározta volna, hogy nem felel – hanem nem tudta elhatározni, hogy felel...

De most...

Milyen különös, új érzés lenne valóban, ha neki fia volna...

Egynéhány nap múlva már egy elsőosztályú gyorsvonati kocsin érte Vitányit a dél. Felcsapta elegáns útisapkáját, egy pillantást vetett bőröndjére s a kis bőrtáskára, melyben úti borotválkozó- és piperekészlete volt s átment az étkezőkocsiba. A legjobb bort rendelte az ebédhez és nézte a földeket, falvakat, melyek az ablak mellett elsuhantak. Milyen idegen világ! Úgy alszik itt az élet, mint valami óriás anyaméhben, halkán készíti ki és adja ki magából az emberanyagot s talán csak a fővárosba érkezés az igazi megszületés...

Alig végezte be a feketekávéját, mikor át kellett szállni a sóti vicinálisra. Alkonyodott. A vicinális tetején súlyos léptek kopogtak, az olajmécses kupakja fölcsapódott, piszkos, pislogó láng szállott az üvegfészekbe. A tájra, mintha ködfüggönyök ereszkedtek volna. Vitányi kényszerült félretenni az ujságjait, mert az olajmécs világánál lehetetlen volt az olvasás. Künn enyhe dombok húzódtak, aztán megint síkság, nádat égettek valahol, olyan volt a táj, halványpiros füstben, mint egy mozitűzvész. Vitányinak valóban élményei voltak, úgy érezte, hogy ez az utazás összefügg életével, hogy mozog, hogy az ismeretlenbe megy: amit már nem érzett, ördög tudja, mikor. Leverte finom szivarja hamuját a kocsiablakra erősített hamutartóba. Más útjain az ismert nagy hotelek várták, bejárta már az egész Európát; hiába mozdult akármerre, semmi lényeges nem történt, az élete nem jutott előbbre soha... Egy zugocskája volt a nagy világnak, amely még új benyomásokat tudott neki adni: a hazája.

Lina halálát tudta már (értesíttette magát a sóti hatósággal); azt is megtudta, néhány kérdés után, – mert Sóton ugyan ismert mindenki mindenkit, – hogy a fiú egy cisztercita tanár gondjai alatt áll, akiről azt hiszik, hogy az apja. Azt is hallotta, hogy milyen derék fiú, a gimnázium büszkesége; még azt is, hogy Pistának hívják, amin Vitányi jóindulatú malíciával nevetett magában.

– Azt írta, hogy Vilmos. Bizonyára ennyire igaz a levelének a többi része is. Ki hiszi el, hogy akkor ennyi ideig nem adott volna életjelt? Annyi baj legyen! nem pályázom önmagam előtt az apai babérra. Ki tudja? talán még feszélyezne is... Ne fiam legyen, hanem homunkuluszom; én majd leszek a Mefisztófelesze. Cisztercita tanár nevelte? annál jobb. Egy jó, ártatlan vidéki fiúcska, abban a korban, amikor éppen az életre-lázadás esedékes. Mindenhova elviszem, mindent megismertetek vele: valóságos pszichológiai kísérlet lesz. Aztán majd megírom...

Délelőtt (a rossz szállodában álmatlanul eltöltött éj után) fölkereste a fiút a gimnáziumban. A nagy folyosói zsidobongásban odavezettette őt magához:

– Örülök, hogy láthatom, fiam – mondta, külön kiélvezve a »fiam« szó pózát. – Az édesanyjának nagyon jó barátja voltam...

Aztán Lináról kérdezősködött, a fiú viszonyairól. Pista, aki nem tudta, kivel áll szemben, elfogultan felelt. Végre azt kérdezte meg Vitányi, hogy mikor beszélhet Timárral?

Timárnak órái voltak, és Vitányi elhatározta, hogy délután fogja fölkeresni. Ebédjét befejezve sietett a rendházba. A régi, klastromi falak egészen más benyomást tettek most rá, a csöndben, mint reggel, az iskola zsidobongásában. Megszokott fölényével ment az ájtatos folyosókon, de egyúttal valami különös érdeklődéssel is, mert hallatlanul imponált neki minden, ami régi volt és katolikus. Művészi érzékét teljesen kielégítette az egyszerű és vallásos hangulat és bizonyos büszkeséget érzett a modern demokrácia vívmányain, hogy ő, a kaftános zsidók maradéka, így megy keresztül ezeken a folyosókon, nem mint

megvetett sárgafoltos, hanem mint úr, mint érdeklődő, előkelő idegen, aki talán jobban érti és érzi ezeknek a falaknak szépségét, hangulatát, mint az együgyű papok, akik köztük laknak. Renanra, Anatole France-ra gondolt és elhatározta, hogy legközelebb az egyházatyákat fogja olvasni és – találmra jutott eszébe ez a név – Loyola szent Ignác műveit. A világnézete a kaputól a Timár Virgil cellaajtájáig nagy változáson ment keresztül: meggyőződött, hogy csak szorosán katolikus elvek szerint lehet igazán művészi életet élni. Elhatározta, hogy olyan nagy, szigorú vasfeszületet fog beszerezni a lakása halljába, mint amilyent itt, a ciszterciák folyosóján látott.

Timár Virgil éppen nyugodtan olvasott szobájában. A »jubileuma« nagy változásokat idézett benne elő. A szeretetnyilvánítások, amelyekkel minden oldalról elhalmozták, megszegyenítették, de jól estek neki; valami nagy megnyugvást öntöttek belé önmaga iránt; és, ami fő, a »fia« szeretetéről is megnyugodott végre. Erőt adott ez neki, hosszú idők óta először önmagába nézni és leszámolni önmagával; látta életét, értékét és érezni merete, hogy eddig van, s nem tovább. Nyugodtan konstataálta a tényeket. Úgy érezte, keresztüljutott életének Királyhágóján, és minden zökkenőn. Most már lejtőn lefelé vezetett az útja; de könnyű és csöndes út lesz az ezentúl, azt hitte, mint a szekér útja síma és alkonyi lejtőn. Pista felnő és meghiggad lassankint, a gyermekes dacoskodás, fejlődő korának öntudatlan idegességei, a kegyetlen és tekintet nélküli forradalmárkodás, mindjobban elmaradnak, a munka és az élet komolysága lesznek úrrá rajta, nem fogja kínozni már, csupa állandó és biztos öröm lesz. Ennek a szeretetnek a légkörében lesz majd ereje az öregséghez s talán munkához is; megnyugodva, már megint kezdték érdekelni őt olvasmányai; régi kedves könyveit vette elő újra; s már-már az a merész gondolata támadt, hogy megvalósítja egy ifjúkori tervét és hozzáfog szent Ágoston Vallomásainak, ennek a legmélyebb kedvességű könyvnek lefordításához.

Most is a Vallomásokat lapozgatta és gondolatai Pistára terelődtek. Amint Ágoston ifjúságáról olvasott, mohóságáról a tanulmányokban, a kételyekről, melyeken keresztülment, a nagy, szofisztikus töprengésekről, az észnek e kicsapongásairól, az eretnenség tévedéseiről, s a szenvedélyes és csillapíthatatlan vágyról az Igazság után, egyre jobban Pista alakja rajzolódott a szeméi elé. Eszébe jutott, hogy hajdan Tertullianhoz hasonlította őt.

– Nem Tertullian, hanem Ágoston – mondta magában. – Igen, Ágoston is ilyen lehetett, ez a tüzes, lelkes, élénkszemű, afrikai ifjú. Ugyanaz a mohóság van benne és Pistának is talán keresztül kell menni gondolatban minden veszedelmen, ismerni minden rosszat, mielőtt a jót választaná, úgy mint Ágostonnak... talán így is jó ez. És ki tudja, hátha Pistából az új Ágoston lesz, egy modern és hatalmas Szellem, aki visszaadja az Egyháznak régi uralmát a szellemeken...

A kopogásra Timár fölrezzent és szinte megijedt, mikor az ismeretlen, nagyon is keleti, néger-zsidó vonású, keresett modernséggel öltözött kis, finom úriembert belépni látta. Valami teljes idegenség jött vele a szobájába: mit akarhat őnála ez az úr? Vitányi parfümös volt, halkán beszélt, túlzott udvariassággal, a snobságnak egész légkörét hozta magával. A szerzetes ösztönösen ellenséget érzett benne. Az a különös illúziója támadt, minthogyha a jövetelét egy perccel előre megsejtette volna, minthogyha éppen az imént egész világosan arra gondolt volna, hogy most, hogy végre nyugalom szállt az életére, hogy végre nyugodt ábrándokba és tervekbe kezd merülni: most, ebben a pillanatban fog jönni valami, ami megint, kegyetlen kizavarja. És ekkor hallatszott a kopogás.

Idegenül, kissé félénken nézett a látogatóra. Vitányi minden feszélyezettség nélkül, nyílt kíváncsisággal vizsgálta a szobát.

– Bocsásson meg, főtisztelendő atyám, – mondta – hogy cellájának boldogságában zavarom. Jól tudom, hogy a cellák boldogsága a magány, és hogy nincs oka atyaságodnak, hogy látogatásomon örüljön, amikor – itt gyors pillantást vetett az asztalon heverő könyvre és a finom ironia mosolyával, titkos, élvező büszkeséggel hullatva ki fogai közül a latin nevet, fejezte be: – amikor *Augustinus* olvasásában háborítom.

Timáron kényelmetlen érzés futott végig, amint a nagy egyházatya nevét bizonyos mondain fölénnyel hallotta kiejteni. Sietett vendége elé tolni maradék »jubileumi« szivarainak ládikóját (ő maga nem dohányzott) és megkérdezni, miben lehetne szolgálatára?

– Tulajdonképpen, hogy ezt elmondjam – mosolygott Vitányi – ahhoz olyanféle leleplezéseket kell tennem magamról, hogy gyónásnak is beillenek; de hiszen a főtisztelendő atya fülei edzve vannak a gyónásokhoz.

A »főtisztelendő atya« megszólítás is – melyet az ujságíró látható önelégültséggel ismételt – kellemetlenül érintette Timárt. (Rendesen csak tanár úrnak szokták szólítani.) Még kellemetlenebb volt a gyónás szentségének emlegetése ilyen frivol hangon. Virgil idegesen és rosszat sejtve várakozott.

– *Nihil errare non est humanum* – kezdte megint az író finom éllel – és atyaságod jobban tudja, mint én, hogy maga a nagy hippoi püspök is világi tévelygésekben töltötte a fiatalságát. Krisztus is megbocsátott a házasságtörő asszonynak; és ki lehet egészen bizonyos közülünk, hogy valahol nem sír utána egy *Adeodatus*?

Vitányi szemmeláthatólag büszke volt patológiai tudására, mely különben kizárólag az Augustinus életéből vett pikáns mozzanatokra szorítkozott. De őszintén meg volt győződve, hogy ez a legérdekesebb, ez az egyetlen érdekes az egész Augustinusban, ez az, ami a többinek is, mindennek az igazi kulcsa; s e meggyőződés nagy fölényt adott neki. – Timár azonban egészen különösen érezte magát, amint látogatója az Ágoston törvénytelen fiára tett célzást, és ilyen könnyed tónusban vetette föl a tudattalan apaság súlyos erkölcsi problémáját; különösen megbotránkoztatta őt az a többszám, amivel az idegen finoman mintegy őt is cinkosává tette, s ami ellen nem tudott hogyan védekezni. Azon kívül az *Adeodatus* említése valahogyan Pistát juttatta eszébe; az a határozatlan érzése támadt, hogy a vendég mondandója valamiképp rája vonatkozik, s ez tökéletesen zavartá tette s baljós sejtelmekkel töltötte meg.

– Az én *Adeodatusom* – folytatta Vitányi – ha a jelek nem csalnak, egy szegény kis diák, aki atyaságod különös oltalma alatt áll. Persze úgy-e, a jelek csalhatnak, mert *pater semper incertus*; nekem egy nő írt a dologról, egy fiatalkori bűnöm azok közül, amikre mi, világ gyermekei, fehér fejjel is szívesen emlékezünk – és mosolyogva tette hozzá: – *ecce homo*. Egy *lasciva puella* – folytatta – akiből bűnbánó Magdolna lett; legalább a levélben, a halála előtt, ezt a szerepet vette föl; nagy hajlama volt szegénykének a színészetre. Nos, igaz úgy-e, hogy *mors veridica*, de *mulier mendax*: a halál igazmondó, de az asszony még a halálos ágyon is hazudik; ha miniszter barátja is lett volna a szegény Linának, talán nem én volnék ma a kis Vilmos papája – mondta elnéző megértéssel. – De hát mit tegyünk, úgy-e? vén szívünk gyermeket kíván; és ha nem áldott meg a sors törvényes magzattal, *quem nuptiae demonstrant*, készek vagyunk csalni és csalatni magunkat. Egyébként mely törvényes fészek is immunis, úgy-e, kakuktojásoktól? *Amor vult decipi...*

Kifogyhatatlan szellemességgel beszélt, s külön hatásra számított a stílszerű latin mondásokkal, melyeket még az álmatlan szállodai éjen keresgetett össze emlékezetéből. Timárnak hangosan dobogott a szíve; érezte, hogy élete legnagyobb megpróbáltatása érkezett el: lelkének gyermekét akarják elragadni tőle. Semmi más gondolat vagy érzés nem volt agyában; egész lényé valami ideges készenlétbe gyülemlett, mint a vadállaté, akinek kölykét fenyegetik. Egyetlen pontra irányzódott az egész figyelme: arra, hogy az idegen maga sem állítja határozottan apaságát; ezen a ponton érezte leginkább védhetőnek ügyét. És el volt szánva, hogy a végletekig védi. Neki csak több köze van ahhoz a gyermekhez, akit ő nevelt, akinek minden gondolatát, minden lelkirezdülését jól ismerte, mint ennek az ellenszenves ismeretlennek? Fölháborította az a *nonchalance*, amellyel az ujságíró beszélt: önkénytelen kiérezte, hogy annál csak múló szeszélyről van szó ott, ahol neki minden öröme áll kockán.

- Ha nem csalódom, a kis Vágner fiuról van szó? – mondta végre összeszedve minden nyugodtságát.
- Eltalálta főtisztelendőséged.

– A fiú neveltetéséről teljesen gondoskodva van – kezdte a tanár. – Egy jómódú és jóérzésű familiánál helyeztem el, Bögözi ügyvédéknél, akik nagyon szeretik és a saját gyermekükként viselnek gondot rá. A tanulmányaira én magam ügyelek föl és mondhatom, hogy a fiú mindenképpen biztatón fejlődik és a legnagyobb reményekre jogosít.

Az ujságíró könnyedén meghajlott.

– Hálás vagyok atyaságodnak igazi keresztényi gondoskodásáért. Örülök egyúttal, hogy ezt a súlyos terhet mostantól kezdve levehetem a vállairól. Évekkel ezelőtt kellett volna tennem: de ki teheti közülünk azt, amit kellene? *Videmus meliora...* Nők, betegség, a fórum ügyei, nem engedték eddig azt, hogy atya legyek. Boldog a klastrom, *procul negotiis*. A fiúcskának mindenesetre nagy előnyére válik, hogy ilyen kitűnő kezekben, s a nagyhírnevű szerzetesiskola légkörében nevelkedhetett. De hátra van még a *schola vitae*; s ebben talán szerénytelenség nélkül tarthatom magam jobb mesternek, mint az ájtatos atyák. Akarva-nemakarva, a mesterségem hozza ezt magával, ott élek, úgy-e, az élet közepén: *in medias res* vezethetem az alumnusomat. Nekem már kálvária: neki reveláció lesz...

Virgil kínos érzéssel hallgatta; félénk, félszeg lényének akarata ellen is imponált a tapasztalt és fölényes világfi, akinek az idegen mutatkozott. Az az óhatatlan skrupulusa támadt: nem jobb nevelő-e a világra csakugyan ez a művelt író, ez az előkelő és elegáns ember, mint ő, a járatlan és elvonult szerzetes? van-e joga a magános ember szentimentális önzéséért visszatartani ettől az apától a fiút – és az egész világtól, ami Pesten rá vár, és ami az ő mohó fiatal lelkének oly sokat jelenthet? És nem kell-e, mint Ágostonnak, az ő »fiának« is megúszni a világ kísértéseit? Nem így van-e rendelve?

De skrupulusa csak egy pillanatig tartott. Igazán ez az úr lenne az ő Pistájának atyja? Hiszen maga sem állítja ezt bizonyossággal. És ha nem így lenne: odaadná-e ő az ő gyermekét akármilyen művelt és előkelő *idegennek*?

– Tetszett már látni a fiút? – kérdezte. – Természetesen sok függ attól... sokat lehet következtetni a vonásokból...

– Sajnos, semmit; a fiú egészen az anyjára üt: *filius matrisat*. Láttam, beszéltem vele; kedves, okos fiúcskának látszik: nem hasonlít hozzám, hálsten, csöppet se...

– Eszerint hát először is... először is meg kellene bizonyosodni arról, hogy...

Vitányi mosolygott.

– Mi célból? Bevallom atyaságodnak, nem óhajtom elveszteni ezt az illúziót. Az a bölcs ember, aki nem keresi a bizonyosságot. Úgyis megkapjuk, úgy-e, a napi adagot. A szegény Lina megható levelét is kezdte már kommentálni a valóság. Azt írta szegényke, hogy a fiút a nevemről Vilmosnak nevezte; most úgy-e kiderül, hogy Pista a neve? Hát ha ez a kommentár így tovább folytatódik...

Timár úgy érezte, mintha az ítélet szavait hallaná. Most már értett mindent; rájött az összefüggésre. Az arca elsápadt.

– De hiszen – rebegette – de hiszen az anyakönyvben *tényleg* Vilmos áll...

Az író újra mosolygott, fölényes szépséggel.

– Olyan mindegy az... Akármilyen állna az anyakönyvben, nekem mégis csak a Vilmost írta volna...

Timár azonban szinte megsemmisülve ült a székében. A névkérdés úgy hatott rá, mint egy lesújtó, végleges bizonyosság. Mindent összevéve, nem kételkedett többé, hogy valóban ez az úr az ő fiának az apja.

– Vilmos! – ismételte, és merőn, gyámoltalan nézte az idegent. – Vilmos, ez... ez a név...

– Ez az én nevem, Vitányi Vilmos vagyok – sietett felvilágosítani az író, a hiúság kellemes izgalmával: milyen hatása lesz a papi fülekben az ő jól ismert nevének? Főtisztelendőséged bizonyosan nem értette a bemutatkozásod...

A név hatása csakugyan rendkívüli volt. Timár agyában mintha pokoli világozást gyújtottak volna ki. Minden meg volt magyarázva, ami Pista jellemében csodálatosnak vagy aggasztónak tűnhetett föl eddig. Az ellenmondások egyszerre meglepő egységben oldódtak föl. A gyermek eszének élénksége, fogékonysága a könnyű ötletek iránt, egész gondolkodásának forradalmi hajlama, mely annyira kirítt a környezetében, egy-egy mozdulat, egy-egy hanglejtés, mely távol keleti rokonságra vallott, ajkának kissé megduzzadt hajlása, szemének különös csillogása, mind, mind az az izgató idegenség, amely sokszor bántotta és mégis vonzotta őt a fiúban! most mind gazdát kapott. Semmi kétség benne: Vitányi az apja. És Timár visszaemlékezett, milyen élvezettel olvasta a fiú a Vitányi hírhedt kötetét, hogy védelmezte az író cinizmusát az ő papi megbotránkozása ellen. Ó igen, Vitányi az apja, az az ember, akinek világnézete, modora, felületessége, egész testi és lelki mivolta ellen minden jámborsága, vallásos meggyőződése, kiirthatatlan faji érzése, komoly tudása és becsületes magyarsága a leghangosabban tiltakoznak: ennek az embernek ágyékából fakadt az ő fia! És minden ellenszenve dacára érezte, hogy a fiút mégis épen így szereti, így ahogyan van, ezzel a fajkeveredéssel, mindazokkal a tulajdonságokkal, amiket ettől az embertől örökölt, amiket ő folyton korholt és nyesegetett benne, de amik nélkül – most ébredt igazán tudatára ennek – Pista mégsem lenne az a fiú, aki így egyetlen, akit ő, mondom, épen így szeretett: nem lenne más, mint a ciszterciáknak egy eszes és jámbor növendéke, amilyent az ősi gimnázium már annyit produkált...

Vitányi mohó szemmel figyelte a hatást, melyet nevének említése a szerzetesre tett. Alig tudta eltitkolni belső örömét és gúnyos elégyültségét, mikor a jámbor tudós megdöbbenését és csodálkozását látta; – hogyne döbbenne meg szegény, mikor ővele, a híres Vitányival, a progresszív, szabadkőműves íróval, a klerikális lapok örökös céltáblájával, áll egyszerre szemben! és hogyne csodálkozna, mikor Vitányi, a kikiáltott »zsidó« ujságíró, jártasabb az egyháztörténet neveiben és a latin idézetekben, mint talán maga a derék papocska; ez bizonyosan imponálhat neki. De elsősorban a szerzetes megbotránkozásán mulatott: valószínűleg nehéz szívvel adja oda az egyház egy ilyen kis elbutított báránkját (mint amilyennek Pistát gondolta), egy Vitányi-fajta hírhedt istentelen keze alá.

Ki is fejezte ezt.

– Atyaságod bizonyosan megborzad a nevemen és arra gondol, hogy szép kis erkölcsöt fog tanulni egy ilyen elhíresztelt ember házában egy jámbor keresztény fiúcska. De talán szabad avval dicsekednem, hogy nem vagyok oly rossz, mint a hírem; még a vallási orthodoxiáját sem fenyegeti nálam semmi veszély a fiúcskának. Én mindig nagy megértéssel és csodálattal adóztam a vallási orthodoxia szépségének; s igazi orthodoxia nincs is ma, csak a katolicizmusban, – mint Chesterton is mondja – atyaságod ismeri Chestertont, a nagy *neokatolikust*. Minket, zurnalisztákat a »tekintélyek aláadásával« szoktak vádolni, de én már vénülök, és ha esztétikai ízlésem nem látná a szépet az orthodoxiában, a saját érdekem tartana vissza attól, hogy fiamban a tekintélyek tiszteletét rontsam, mert, úgy-e, *auctoritas apex senectutis*? De higgye el atyaságod, nincsen emberfajta, amelynek annyi tehetsége volna a vallási misztikum megértéséhez és élvezéséhez, mint a művész-íróféle: hisz a művészet maga voltaképp egy verdrängolt vallás... valamint a vallás verdrägolt nemi ösztön... De főtisztelendőséged úgy látszik, még mindig bizonyos ellenszenvvel viseltetik a propozícióm iránt: mintha féltene tőlem a kis fiút: hát igazán olyan veszedelmes volnék én apának? Higgye el, kedves főtisztelendő úr – mosolygott – én meg tudom érteni, hogy nehéz szívvel adja vissza egy ilyen tékozló apának neveltjét... aki hosszú évek alatt a szívéhez nőtt... ez az érzés csak díszére válik pedagógusi lelkiismeretességének...

Timár Virgil eközben úgy ült ott, mint a páciens a fogorvosi székben: mint akinek lelkén hajtják végre a legválogatottabb műtéteket. Teljesen ki volt szolgáltatva kínzójának és mindjobban elárulta magát. Nem tudott többet uralkodni érzésein; a szeme lassanként könnyektől lett homályos és végre a gyenge, meleg szó is a nyelvére buggyant:

– Megvallom... valóban nehéz szívvel válok meg tőle... nagyon is hozzáért a szívemhez... és

hogyha lehetne...

A hangja remegett és elakadt. Az író éles szeme most már teljességgel a lelkébe látott és gúnyosan kommentálta magában, amit ott látott: kapott a megfigyelésén, mint egy pikáns freudi eseten. »Hiszen ez a pap szerelmes abba a fiúba« – gondolta és tetszett neki ez a gondolat. – »Ez a szerzetesi tisztaság« – vigyorgott magában.

– Megértem ezt, – mondta – teljesen megértem. Főtisztelendő atyám olyan szent hírben áll! Egy élet asszony nélkül, minden nélkül, ami nekünk, világi bűnösöknek elviselhetővé teszi ezt a nyomorúságot... A jó pedagógust mindenért kárpótolja egy fiúcska hálás szeretete; nála minden pedagógiai érzésekké szublimálódik – ami a világ gonosz fiaiban durva testiségek alakját ölténé... Bevallom, hogy én irigylem atyaságodat: a jobbik részt választotta, a Platon »eros ouranios«-át – míg mi az asszony földi bilincseiben senyvedünk. – Ah, az asszony! *la femme, enfant malade et douze fois impure...* Higgye el főtisztelendőséged, a jobbik részt választotta! én némi autenticitással beszélhetek erről...

Timár előtt mintha örvények nyíltak volna föl; most először látta – más szemével – ilyen rettenetes világításban az életét; mintha sárral dobáltak volna mindent, ami kedves és szent neki; egyetlen vágya lett, hogy megszabadítsa önmagát és Pistát ettől a borzasztó szuppozíciótól. Mert úgy érezte, hogy Pistát éppenúgy beszennyezik az idegen szavai, mint őt magát. Vitányi beszédéből különös perverz jóakarát áradt; sajnálta, hogy ezt a »phaidrosi idillt« megzavarta; sőt sejtetni engedte, hogy ő »rá hagyja magát beszélni« a visszavonulásra: ő elvégre is a legjobb esetben, csak egy apa – aki maga se tudja igazán, apa-e?

– Azt hiszem különben, az apáknak van a legkevesebb joguk a gyermekekhez – mondta. Még sohasem láttam apát, aki a fiát megértette volna. Mi szegény csacsi apák talán nem is cselekedhetünk helyesebben gyermekünk javára, mint ha iparkodunk egészen eltűnni az életéből...

De Timár magához tért és megerősítette magát. Úgy érezte, hogy csak egy út van előtte, a lemondás útja; hogy azok után, amik elhangzottak, nem ragaszkodhatik többé a fiúhoz, anélkül, hogy őt is, magát is ne kompromittálja. Hősi elszántsággal tette azt, amit kötelességének látott; észrevétlenül fölszárította hivatlan könnyeit, s törekedett elpalástolni hangja remegését.

– Én nem vagyok ebben a nézetben. A természet kapcsa szent kötelék, s az Úr úgy rendelte, hogy a fiú kövesse atyját és engedelmeskedjék neki.

– Ó, de ha az atya ilyen vén bűnös, mint magam...

– A fiúnak nem szabad meglátni az apja hibáit... A fiú eltakarja atyja meztelenségét, mint Noé gyermeke...

– Higgye el, kedves tisztelendő uram, egy jóra való fiatalembernek kedvesebb mulatsága is lehet, mint egy vénember meztelenségeit takargatni... Kivált, ha még semmi se biztosíthatja, hogy az, aki apjának mondja magát, nem csak ál-apa-e? A természet köteléke, sajnos, egészen láthatatlan a földi szemeknek... Tudja mit, kedves tisztelendő atyám, én azt hiszem, hogy gazda nélkül számolunk, mikor azt, akit legközelebről érdekel a dolog, akinek a sorsáról van itt szó, meg se kérdezzük. A fiú elvégre már önálló egyéniség és akarat; mi pedig, bizony csak vén majmok vagyunk... Beszéljünk talán elsősorban a fiúcskával... tegyük az ügyet függővé az ő döntésétől... Megnyugszik ebben atyaságod? Elvégre neki legtermészetesebb joga van arra, hogy beavassuk...

Lett volna szó akárki egyébről, Timárnak minden érzése tiltakozott volna e »beavatás« ellen. Hogy a fiúval anyja előéletéről tárgyaljanak; hogy a fiú ilyen módon mintegy válogathasson az »apák« között: ez a cisztercita pedagógia minden elvével a legélesebben ellenkezett; s Timárban azonkívül ösztönszerű ízlés is lázadt ellene: mindig óvatosan kerülte Pistával e kényes témákról beszélni. De éppen Pistával szemben a pedagógiai aggályok keveset számítottak; Pista lassanként oly fölényessé vált, annyira magához ragadott minden szellemi uralmat vén mestere fölött, s kettejük közt a bizalmasságnak oly mértéke fejlett ki, –

különben is a fiú oly bátor, nyílt és elfogulatlan intelligenciának bizonyult, – hogy Timárt már csak túlzott, klastromi szemérme tarthatta vissza, bármely témát előhozni. E leküzdhetetlen szemérem gátlásán segítette most túl az ujságíró. Különben nagyon érezte, hogy akármilyen állást foglalna el most ő, végső fórumon mégis csak a fiú akarata maradna a döntő: Pista egyáltalán nem olyan egyéniség volt már, akinek életét akarata ellenére lehetett volna rendezgetni. S Timárban a titkos önzés gerjedezett: a fiú döntése mégis az ő javára fog szólni; így mentheti meg magának a »lelke gyermekét«!

Az ujságíró indítványára (aki másnap már vissza óhajtott utazni esetleg a fiút is magával vinni) azonnal Bögöziékhez siettek. Fényes koranyári délután volt; a kisváros fölül most oszladozott az emésztés lanyha álmosága; öt óra; a főuccán egy-egy úri mama lejtett ki vizitre leányaival. Timár hallgatva ment a folyton fecsegő ujságíró mellett, aki élvezte és bírálta a csöndet, mint egy szenzációt, a templomtorony zengő óraütését, a széles napkévéket, melyek elfeküdtek a takaros kis házak falain, a hepehupás kövezetből előmeztelenkedő sarakat, a vidékies eleganciájú járókelőket: cikket ír majd Sótról. Megjelenésük valóságos feltűnés volt a kis pletykafészekben; a korzózók feszülten lesték, hogy mely házba térnek be, aznapi zsúrokon bizonyos, hogy erről tárgyaltak mindenütt.

A Bögöziék tág, derűs udvara. A teraszon vidám társaság. Borízű férfihangok bukkánásai közt lánycsicsergés könnyű pillangója.

– Bemeljünk? – kérdi a kedves háziasszony.

– Nem, nem, dehogya is, sokkal kellemesebb ittkünn. – A tág verandán ozsonnára van terítve az asztal, kívülről idecsillognak a kert színes üveggömbjei.

– Isten hozta öcsémuramat – mondja az öreg Imre bácsi, nyolcvanon felüli, éperős aggastyán, a nyájas magyar kézszorításával, akinek szent a vendég, akárki légyen is.

– A gyermekeim – úgy-e milyen nagy gyermekeim vannak? – dicsekszik a derék Bögözi. – Ez is az én kedves gyermekem: – és Pista meghajol...

Két óra telik el.

A gyermek, akiért az apák versengtek, idegesen járkál a kertben föl s alá. Egy leszakított virágot tépdés a szájában, és észre sem veszi a kis kutyát, aki körülötte szökdel, és hol elül, hol hátul akar a nyakába ugrani.

Oldalt, a lugasban, egy viruló arcú kis bakfis ül. Lopva követi szemével a fiú minden mozdulatát. Pista azonban férfias akarattal kerüli, hogy arra tekintsen; komolyan megy tovább; gondolkozik.

Egyetlenegy szó van az agyában, egy szó, mely lápiszkóként égeti velejét, de amelyet büszkén dob ki újra és újra gondolataiból, dacosan vetve olykor hátra fejét.

– Mindegy az. Ember és ember között nincs különbség – akármilyen vér foly az ereiben. Azért így is csak annyit érek!

Fölcsillogott a szeme.

– És nem különb ember-e ő, mint ezek a buták? Egy széles gesztussal jelezte az egész környezetét. Ezek igazi jó magyar emberek – de, istenem, milyen, milyen buták! A derék Bögözi, akinek élete az apró jogi kérdések és a társaság örömei közt oszlik meg! És a többi mind, a pincéző, kaszinózó urak! Egyetlenegy szélesebb látókörű ember nincsen itt, egyetlenegy modernebb gondolat nem terem! És a tanárai! Sejtelmük sincs a nagy európai Kultúráról! Az egyetlen Timár a kivétel – és föltűnt neki a Timár szelíd arca, szinte gyámoltalan, szinte könyörgő tekintete, amint elbúcsúzott tőle ma délután, amikor ő – (kamaszos komolysággal) – gondolkodási időt kért.

– Fiam, én holnap utazom: el tudja addig határozni magát? – kérdezte Vitányi. Valami különös,

nagyvilági előkelőséget szenvedegve, most is magázta a fiát, ami Pistának imponált is nagyon.

– Kedves fiam, jól gondold meg, hogy mit határozol... én... én persze annak örülnék, ha itt maradnál... ne feledd el, hogy én is... én is apád voltam... – mondta a cisztercita; de ezt nem elég férfiasan mondta; a szeme szinte könnybe lábadt – és Pistának terhére volt ez a nagy szeretet. Nem kellett volna például, hogy Timár ragaszkodjon a vakációi úthoz; mindenáron azt akarta kikötni, hogy Pista ezen a nyáron még minden esetben az övé maradjon – az olasz terv miatt. De mire való ez? Még egy csomó pénzt akar ráköltetni? Nem elég, hogy eddig kitartották? Az apja, az más, az viheti; és Vitányi csakugyan fel is ajánlotta rögtön, hogy keresztülviszi egész Európán. Papi vezetés alatt utazzon? Elég volt már abból!...

Igaz, igaz. Timár második apja volt; és ő hálás is érte neki nagyon, – sohasem fogja elfelejteni – de hát csak nem maradhat örökké hozzákötve a cingulusához? Mi haszna volna ebből Timárnak? – hiszen, ha használhatna neki, kész volna mindent feláldozni érte – és remélte, jön idő, hogy ezt alkalma is lesz megmutatni – de abból, ha most a nyakán marad, semmi haszna, legföljebb gondja lehet... Mindezt nem mondta meg hangosan Timárnak, mert szemérme és büszkesége tiltotta, hogy az érzelmeit így kitarja... de Timárnak ezt tudnia kellene...

Ó igen, ő szereti Timárt, de... mégis csak egy kicsit férfiasabb lehetne... Hiába, látszik: pap; csak szomorúságot okozhatna neki, ha mellette maradna; mert hisz minden szabadabb érzése, beszéde sértené... Még ha hinni tudna, még ha vallásos katolikus lenne ő is... de akiknek az egész világnézetük különbözik! ... és ő már nem gyerek, hogy nevelni lehessen... Ah nem, neki más kell: neki szabadság kell és a főváros! És föltűnt előtte Vitányi alakja: milyen más ember az, mint mind, akit eddig látott! Milyen szellemes, milyen művelt, milyen fölényes modorú, elegáns fővárosi eleganciájú, egy igazi európai ember... és híres ember, híres író azonfelül! Határtalan izgalomban dagadozott lelke arra a gondolatra, hogy ez az ember érte jött, hogy csak egy szót kell kimondania és eléri régi, titkolt vágyát: Budapestre mehet, az életbe, a nagyvilágba és szabad lesz, jóformán a maga embere; mert hisz Vitányinak – kifejtette – nagyon liberális nevelési elvei vannak... És hogy végre egyszer kezében van a sorsa és maga határoz! És mégis – magának sem vallotta be, de titkon jól érezte – valami nagy idegenkedés volt benne attól, hogy elfogadja a Vitányi ajánlatát. Megmozdult benne a gyáva kis fiú, a papok neveltje; valahogyan nem rendesnek, kalandnak érezte az egészet; holott mi kaland van abban, hogy a fiú apját kövesse? De Vitányi maga, bármilyen rajongást is költött benne, valamiképpen idegen volt neki; sehogy sem tudta őt magában apjának nevezni... egész lelkével még régi környezetében gyökerezett. De a dac nem engedte, hogy ezt az érzését önmagának is bevallja; és főleg a világért sem árulta volna ezt el Timár előtt. Nem, nem, egész büszkesége tiltakozott az ellen, hogy környezete hatással legyen rá. Sőt mikor Timár meghívta őt, jöjjön este hozzá és beszéljék meg együtt az elhatározását, kereken nemet mondott.

– Magam akarok határozni.

Egy kissé nyersen mondta ezt, a fiatalember dacával, aki végre felnőttnek akarja tudni magát. Jól látta szavainak hatását, jól látta, mily rosszul esik mesterének, hogy legkedvesebb tanítványa életének e fordulópontján az ő bizalmas tanácsát még csak nem is óhajtja meghallgatni, de gyermeki büszkesége nem engedte, hogy ezt a hatást enyhítse. A szegény Timár elsápadt a nagy keserűségtől; mintha hirtelen tört döftek volna szívébe: hát ilyen kevés lelki kapcsolata van neki gyermekével? További kínok eltűntek a fiú szeme elől; Pista Vitányit kísérte haza hoteléig, s nem sejtette Timár kálváriáját: mily üresség szakadt öreg Virgilére, amint kilépett a kedves ház küszöbén. Saját harcának volt ő hadvezére; s nem törődhetett a sebesültekkel.

Virgil maga maradt, s egyszerre megérezte, hogy mindennek vége, hogy életének legszebb éveit a mai naptól fogva fájdalmas emlékekké válnak.

Ó, igen, minden, ami kedves volt életében, Pista maga, drága, bizalmas gyermeke, csak egy bús

emlék már.

Az egész hangulat olyan rideg volt! A vidám vidéki ucca is elborult, hirtelen szélroham lopózott a nyárba, a templom előtt s a rendház töltésén sárga levelek söprődtek a porral, mintha ősz volna már. Emlékezett, hogy erre vitte őt először magához azon az estén, mikor Lina meghalt: minden ucca, minden forduló, az egész városka az ő emlékével volt telítve. Igen, igen, érezte most Timár, hogy ez nem tarthatott örökké, hogy ez az élet elmúlásra volt ítéltve, és mentette magában a fiút: hiszen természetes, hogy szabadságot akar, hogy nem érti meg a vén pap érzelmeit... Titkon talán most is azt remélte, hogy Pista döntése az ő kívánsága szerint fog történni; de éppen azért, valami babonából, iparkodott különös jelentőséget tulajdonítani a gyermek hideg és visszautasító magatartásának, iparkodott beleélni magát abba a gondolatba, hogy Pista mégis csak elválik tőle: és legjobban megrémítette és gyötörte talán az az érzés, hogy lelke mélyén, akármit csinál is, azért ott zsibong elfojtottan a reménység, kínozva és fárasztva mint valami nyugtalan viszketés, mely nem hagyja bánatát leüllepenni. Csak legalább tudná, ismerné a fiú gondolatait, csak legalább a lelkébe látna! csak legalább beszélhetne vele bizalmasan!... ez a hideg, ellenséges bizalmatlanság a leggyötrőbb! ez az ő nagy bizonytalansága!... ah milyen rideg, magányos este s álmatlan éj vár rá!...

Pista azonban Vitányit kísérte haza hoteléig s egy másik arc fedte el gondolataiban bús Virgilének arcát, amint izgatottan járta a nagy kertet: a Szádi Márké, aki szembejött vele, mikor hazafordult (már tudott a fiú életének új fordulatáról, mert Bögözi megvitte hírét a klastromba). Dühhel és szégyennel gondolt Pista erre a találkozásra is: a szerzetesen látta a mesterséges megbotránkozást, hogy ilyen kölyökre rábízzák saját sorsa intézését:

– Határozta-e már?

Fülébe csengett az édeskés szent hang, amely megpróbálta befolyásolni őt:

– Fiam, ne feledd el, hogy te kétes környezetben nőttél; de az Isten kiragadott onnan s jó kertbe ültetett. Maradj mindig hű fia az egyháznak s ne hagyd magad kicsaltni a világ útjaira...

– Az apám akarja, hogy velem menjek...

– Nem a földi apát kell követnünk, hanem a Mennyeit. A földi apa csak testi életünkről gondoskodik... Ne feledd, hogy rossz magvak vannak benned s Timár tanár úr is elkényeztetett...

Rossz magvak őbenne? És mi az a »kétes környezet«, amiben állítólag felnőtt? Egyszerre megértette, hogy anyjára és törvénytelen származására célzott a tanár, s arca vérbe borult. S mi jupon szólítja őt Szádi te-tu szóval? Ilyen nagy diákokat már nem szokás tegezni... Vitányi nem tegezi – pedig mennyire több joggal tehetné...

S így járt Pista föl-alá a kertben, dacosan, egy letépett virágot rágva a szájában s a Szabadság, a Főváros és a nagy Élet gondolatait lengetve fiatalos szelében, mint váratlan kibomlott lobogókat. Az alkonyi nap megint kisütött egy percre, rögtön megint nyár volt, a fák csúcsai aranyosak, hosszú árnyéket vetett a ház a rózságyakra. Pista fejében Ady-versek jártak, melyeket nagy örömmel és lelkesedéssel olvasott akkortájt, az Élet és Város vágyának himnuszai.

A kislány a lugasból nézte, nézte Pistát, de hiába várta, hogy Pista feléje néz. »Nem, nem, azért sem« – gondolta Pista s az az aggodalmasan égő tekintet, melyet látatlan is folyton magán érezett, egy okkal több volt neki, hogy dacát növelje. Türelmetlen volt, szerette volna eltépni a láthatatlan szálakat, amelyek megbénítják és visszatartani akarják; úgy érezte, hogy összeesküvés van körülötte, hogy a kislány szövetségese Timárnak, holott nagyon jól tudta, hogy azelőtt titkos féltékenység volt közöttük. Szabadsága ellen irányuló merényletnek érezte ezt a néma szövetséget.

– Senkinek sincs joga hozzám, csak magamnak!

Minden szeretetet gyöngeségnek érzett, mely felé irányult, mindenkivel szemben, aki szerette őt, olyan fölényben volt, mely örökre elvette annak minden hatalmát és befolyását. A legkevésbé szép uccánlátott nőcske, aki könnyel nézett rá vagy idegenül, jobban imponált neki, mint a gyönyörű kis Bögözlány, aki titokban szerette. Minden szeretet csak dacot ébreszthetett benne, mert magában mégis úgy érezte, hogy a szeretet jogot ad a szeretőnek afölött, akit szeret: és ezt nem tűrhette:

– Senkinek sincs joga hozzám, csak magamnak!

Másodszor formulázta magában szavakkal és dacos szemét önkénytelen a lugas felé vetette, ahonnan két aggódó nagy leányszem tekintett vissza rá, egy abbahagyott Jókai regény lapjairól, és feszült kérdés és kérés égett bennük:

– Úgy-e nem megy el, Pista, ne menjen el!

– Kis liba! – gondolta Pista elfordulva – nagyon jó kislány, de azért csak liba! – És képzelt Nagy Nők képei lebegtek elébe az alkony rózsaszínű felhőiben, életes Nagy Nőké, amelyeneket eddig csak könyvekből ismert.

Este a verandán. A család a vacsora körül ül. A lámpa éles fénykörrel világítja meg a terített asztalt, nagy éjjeli lepkék vergődnek körülötte, nekiütődnek az üvegnek, az arcoknak, lecsapódnak az abroszra. Kívül tintafekete tengerként zsong a kert, a csönd, a messzeség.

– Elmenni? – dohog az aggastyán Bögözi. – Már hogyan menne el, dehog is megy el? Úgy-e, hogy nem mégy el, Pista öcsém?

– Nem tudom még, nagyapa.

– Majd adok én te neked elmenni! Dehog is fogsz te elmenni! Ha egyszer mondom, hogy nem fog elmenni! Hogy is lehet ilyet elgondolni?

– Hagyjátok már, apa – szól közbe az ügyvéd Bögözi. – Minek annyi szót fecsérelni erre? Ha itt akar maradni, jól tudja, hogy minálunk otthon van; ha pedig el akar menni, úgy is rendben van, hogy a fiú menjen az apjával...

Az öreg arcából kidagadtak a szemek.

– Az apjával! Hát hogy lehet ilyet mondani már megint? Hát micsoda apa az, aki tizenhét évig nem néz a gyereke után? Nem az apja, punktum! Csak rá kell nézni a mi Pistánkra: becsületes keresztény gyerek az! Hát ki meri mondani, hogy ez a zsidó firkász lenne a mi Pistánknak az apja?

– Nagyapa!

Pista villogó szemekkel, nekitüzesedett arccal nézett az aggastyánnal farkasszemet.

– Nagyapa, ne bántsa az apámat! – Az ügyvéd Bögözi megint közbejött csitítani:

– Apát elragadja a nagy szeretet és nem gondolja meg, amit mond. Igaz, mi sokat szidtuk a zsidókat, de csak a tisztességtelen zsidókat: azok közt is van tisztességes ember. Ismerek zsidót, akit többre becülök akárhány kereszténynél. Vitányi Vilmos mindenesetre kiváló ember, és a szellem kiválósága előtt meg kell hajolni. Azt senkinek sem kell szégyellnie, ha Vitányi az apja...

– Én csak azt mondom, fiam, ne menj el zsidónak – mondta a jó Bögözi néni, aki éppen most jött be a konyhából. – Nem vagy te azok közé való; mi köztünk vagy te itthon...

– Hagyjátok már – kiáltott az ügyvéd Bögözi, most már ő is türelmetlen hangon. – Pistának van annyi esze, hogy tudja, mi áll érdekében; és hogyha nem tudja, az ő dolga, ő bánja meg később. Bízátok őrá, ha már az apja rábízta.

Erre megint az öreg úr kezdett el döbögni. (Pistára minden szavuk mint új szúrás hatott, új ingerlése lázadó kedvének.)

– Az apja rábízta! nevetséges! – kiáltott az aggastyán. – Micsoda apa az, aki rábízta a fiára, elfogadja-e őt apának, vagy sem? Ki hallott már ilyet? Majd adnék én neki, apát választani, – a hátsó felére – hahaha!

– Nem, de igazán, micsoda apa az, aki magázza a fiát – mondta Bögözi néni is.

Pista fölkel az asztaltól és szó nélkül távozott.

– Hagyjátok – mondta az ügyvéd Bögözi. – A legjobb őt egyedül hagyni most.

És kiloccsantott egy lepkét a borospoharából.

Ugyanekkor; a ciszterciták refektóriuma. Tamás a halat hordja körül, Timár helye üres.

– Hol van János? – kérdi Lesinszky, aki csökönyösen civilnevén hívja kollégáját.

– A szobájába kérte a vacsorát – felel Tamás.

– No, kíváncsi vagyok, itt marad-e a Vágner fiú? – szólta Bogár Szaniszló.

– Majd talán bolond lesz! – mondta Szoboszlai. – Csak nem marad egy unalmas vén pap mellett holtig!

– Találkoztam vele – mondotta Szádi Márk. – Hálátlan fiú; makacsnak látszik és rosszindulatúnak.

Mindig mondtam én, hogy nem szabad elkapatni a diákokat...

– Hiába, csak kitör a zsidóvér – kiáltott Lesinszky, beletörölve maszatos ujját a nagy szalvétába. – Menjen, ahová való, Judapestre! – (Osztrákgyűlölete nem akadályozta, hogy meg ne tanuljon egy emlékezetes mondást Bécs magyarfaló polgármesterétől.)

– A mi Virgilünk is lehetne okosabb – mondta Gombos Cirill. – Valljuk meg, ez túlzás volt, amit ő csinált avval a fiúval.

– A szív túlsága tiszteletreméltó – szólta a házfőnök. Tamás somlait töltött (a rend pincéjéből) s még sokáig tárgyalták az eseményeket.

Timár egyedül költötte el a vacsorát. Valami nagy könnyes megnyugvás csitította el az egész lelkét, mikorra hazatért.

– Vége, ennek is vége – mondotta magában. – Most jön az Öregkor... a magányos Öregkor.

Fölcsengette Tamást, s az ablakhoz támaszkodva, szóval nézte, amint a szolgálja megterített.

– Isten rendelése – gondolta magában. – Nem maradtam hű az ő utaihoz: földi lényre pazaroltam szeretetemet. Most megtanulom, hogy aki földiekbe veti horgonyát, szelek játéka lesz...

Künn, a háta mögött, tornyosodott a nyáréji sötétség. A fák idegesen rángottak a szélben. Vak, tömör lombtömegek feketedtek a nagy kert mélyein. Fönn apróra szakadt felhők hajóztak gyorsan, gyorsan a ház mögött, mint egy eltépett s folyóba dobott levél darabjai.

– El fog menni, – gondolta Timár – már holnap elmegy. Mert úgy állapotok meg Vitányival, hogy (ha a fiú vele akar menni) utazzon el most mingyárt körülnézni az új világban, ahol ezentúl élni fog; ruháit, holmiját, a *staffirungját* – ahogy az asszonyok nevezték – majd később utána lehet küldeni, vagy maga visszajön érte, mikor összekészítik. – Lehet, hogy többet alig is látom már – gondolta a tanár.

S a fiúra gondolt és egy kép volt előtte: elképzelte valami zajos terén a Városnak, száguldó kocsik és autók között, egy lámpa szigetén – ahogy a vidéki ember szemében marad a veszélyes tolongású Város képe – elképzelte ott állni a Fiút, föl szegett fővel és a jövőbe csillogó szemekkel, oda se nézve zajnak és veszélynek, mint egy hódítót. Talán így is van rendén, hogy menjen a fiú a nagy világba, küzdeni, harcolni és méla öreg nevelője maradjon otthon, meghalni, magányosan. Isten így rendelte. A fiúk elhagyják a várost, amelyben felnőttek és fölkeresik a világ kísértéseit; tévelyegnek, botlanak talán, győznek vagy elbuknak, de harcolniuk kell. Timár megint Augustinusra gondolt, a bátor harcosra: az sem bútt el

ifjúkorában a cellák falai közé, az sem bútt el az Élet elől, hanem megküzdött vele és többször elbukott: de ismét fölkelte diadalmasan, legyőzte az Életet és így lehetett a nagy Szent belőle. Mi érdeme van annak, aki nem küzd soha, hanem elrejtőzik az ellenség elől?

Timár szomorúan fordult el az ablaktól: ő elrejtőzött az ellenség elől! Milyen magányos, küzdéstelen és érdemtelen élete volt neki! Ő sohasem találkozott az Élettel. Az élet csábos pompáira gondolt, melyeket ő már meg nem ismer soha... Ő nem vívta meg csatáját az Asszonnyal. Bevallatlan megbánás ült rajta, valami nagy tökéletlenségét érezte életének: nem, a »fia« ne maradjon ilyen tökéletlen! Nem az a hős, aki nem küzd soha: hanem az, aki győz!

Igen, igen, érezte, hogy így van ez helyesen, hogy ki kell mennie Pistának az életbe, a legvadabb életbe, és megküzdeni élettel, pénzzel, eszmékkel, asszonnyal... És mégis nem tudott szorongás nélkül rágondolni: micsoda karok fogják ölelni, micsoda hálók fogják körülfontni az ő gyermekét! Mint szép síma kígyókat, sejtette az asszonyi karokat kinyúlni a Város tömkelegéből, sejtette a lélekre-testre leső asszonyi szemeket villogni: és titkos féltékenység markolt a szívébe.

De rögtön megint elszégyellte magát. Önmaga előtt szégyellte el magát. Eszébe jutott az az iszonyú, ferde, lealázó féltékenység, amivel a kis Bögözi-lányra nézett egy időben. És eszébe jutott a mai délután, az a nemkevésbé lealázó pillanat, mikor ugyanezt a kislányt szövetségesének érezte, amint Pistával látta nevetgélni. És megkapta a kislány egy pillantását és ebből a pillantásból látta, hogy a kislány kiolvassa ezt az érzést szemeiből; és nagyon jól tudta, hogy Pista is kiolvassa. Ó, milyen végtelen megaláztatás volt! De mit bánta ő akkor minden büszkeségét, minden papi és tanári, minden *emberi* méltóságát! egyetlenegy gondolat volt benne, egyetlenegy érzés, egy félelem: hogy Pista el fogja hagyni örökre! Ó, hogy szégyellte magát, mikor erre gondolt! Milyen megalázás, micsoda fertő, Istenem. Hova süllyed az ember, mihelyt egyszer földiekbe veti szeretete horgát!

Az egyetlen igaz menedék az Isten. Ő nélküle a szent is hétszer botlik el napjában. Minden földi szeretet csak botlást és bánatot hoz; de minden földi botlás és bánat csak lépcsőfok őhozzá. Ne sírjon, akit az Úr meglátogatott: mert minden földi veszteség szabadulást jelent, s aki a földet elveszíti, megnyeri az Urat. És ne essen kétségbe, akit vétkei a földre sujtanak: mert tévelygésünket is az Úr engedi, hogy jobban érezzük gyöngeségünket s jobban keressük Őt!

Timár Leborult az imazsámolyra, s lehajtott fejét rányomta polcára, hogy érezte a vékony horgolt terítőn át a kemény tölgyfa hidegségét...

Milyen sötét, holdtalan éjszaka volt aznap! És szél fútt és a sűrű kert ottkűnn zúgott, mint a tenger! Egy-egy szélroham belökődött az ablakon s jóleső hűvösséggel borzongatta végig a cisztercita tanár hideg fekvőhelyét. Mindig nyitott ablaknál szokott aludni... de most késő éjig kerülte az álom. Felkönyökölt a párnán és kinézett a titokzatos éjbe. Zúgott, zúgott odakűnn a tenger.

Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem

Corpora...

Timárnak Vergilius sorai jártak az eszében. Éjszaka: minden elnyugszik,

...pecudes, pictaeque volucres...

csak a szerencsétlen Dido nem alhatik a párnán. Kűnn zúg, zúg a tenger, nagy árbocok feszülnek az égnek, útjára készül a hitetlen trójai...

Ó jaj, nem!... az önkénytelen asszociáció szédítette és megborzasztotta. – Milyen borzasztó szennyes a földiek szerelme!... De nem is igazi szeretet az:

nondum amabam, et amabam amare... amorem

amabam... et quaerebam, quid amarem...

idézte magának Augustinust. Még nem szerettem, nem tudtam, hogy mit kell szeretni; és szerettem volna szeretni: a Szerelmet szerettem: kerestem, mit szeressek...

Most következik az igazi, az egyetlen szerelem: az Isten szerelme...

Reggel – a megegyezés szerint – jött Pista Timárhoz. Az arca derűs volt, a hangja örömteli izgalomban. Már határozott... Timárnak meg se dobbant a szíve: amint a kopogást hallotta az ajtón, azonnal, ösztönszerű telepátiával, tudta, mi következik; – (talán egy pillanatra, tudat alatt még remélt valami váratlan, öröms csalódást, de nagyon jól tudta ugyanakkor, hogy az nem fog jönni); – gépmódra, szenttelen adta át magát sorsának, mint aki már mindennel leszámolt; mintha az elválás már megtörtént volna s ami hátra van, csak érzéstelen formáság volna már; mintha nem is Pista volna az, aki mellette van, csak egy hasonló báb: s az igazi Pista már rég emlék volna...

Pista teljesen elfogulatlan volt, vidám és tele a jövő izgalmával. Udvariasan és kedvesen beszélt Timárral mint mindig, de figyelme, minden gondolata egészen másutt volt. Még egyszer találkoztak aznap, a hajóállomáson, mikor Vitányi és Pista elutaztak. Timár megjelent, komolyan és atyailag, minden látható izgalom nélkül, mintha csak egy rendes, szinte köteles aktuson jelennék meg: útrabocsátani az ő neveltjét. Pista – nem hálátlanságból, vagy érzelemhiányból, hanem mert a perc izgalma annyira betöltötte egész gyermekszívét – szinte meg se látta, mint egy megszokott valakit; szórakozottan és türelmetlenül esett át az összes kézcsókokon és kézfogásokon és gyors léptekkel, hátra sem nézve, sietett föl a hídon a hajóra, Vitányi nyomában. Vitányi affektált idegességgel adta rendeleteit a hordárnak; nemsokára megjelentek a fedélzeten. Bögöziné és a kislány kendőkkel integettek a partról. Pista hajadonfőtt, napnakfordult arccal mosolygott vissza rájuk; a haja homlokára csapódott a szélben. Timár megfigyelte, hogy őreá nem nézett.